

zise

Told- og Skattehistorisk Tidsskrift

Nr. 3

1991

14. årg.

Zise, også skrevet cise og sise, er på ældre dansk den folkelige betegnelse for accise.

Før omkring 1660 omfattede accisen en broget buket af forbrugsafgifter og forhøjelsestold. Herefter betegnede accisen officielt kun en havneafgift, mens forbrugsafgifterne benævntes konsumtion. I den folkelige bevidsthed hang betegnelsen accise imidlertid fast ved forbrugsafgifterne og anvendtes i vid udstrækning synonymt med konsumtion (jf. »accisebod« i stedet for »konsumtionsbod«).

Medlemsskab af Told- og Skattehistorisk Selskab tegnes ved henvendelse til Told- og Skattehistorisk Selskab, Amaliegade 44, 1256 København K. Kontingentet er 48 kr. årligt for enkeltpersoner, 500 kr. for institutioner og firmaer. Biblioteksabonnement på ZISE koster 48 kr. pr. årgang og tegnes samme steds. ZISE udsendes tre gange årligt med ca. 40 sider pr. hæfte.

ZISE - Told- og Skattehistorisk Tidsskrift, er medlemsblad for Told- og Skattehistorisk Selskab, stiftet den 24. oktober 1977. Bestyrelsen består af følgende medlemmer:

Told- og Skattedirektør Carsten Jarlov (formand)

Sognepræst Arne Hægstad (næstformand)

Toldfuldmægtig Gunnar Jakobsen (sekretær)

Fuldmægtig Henrik Landt (sekretær)

Vicetoldinspektør Karin Christensen, Frederikshavn (kasserer)

Dr.phil. Anders Monrad Møller (redaktør)

Direktør Kaj Elkrog

Overtoldassistent Aage E. Hansen, Padborg

Direktør René Mikkelsen

Regionschef J. Winther Knudsen, Odense

Manuskripter, der ønskes optaget i ZISE, sendes til redaktøren Anders Monrad Møller, Grønnemose Allé 18, 2400 København NV eller sekretæren Gunnar Jakobsen,

Told- og Skattehistorisk Selskab, Amaliegade 44, 1256 København K.

Manuskripter bør - om muligt - være maskinskrevne, med stor linieafstand og bred margen. Tekst indskrevet på diskette er en særdeles velkommen mulighed, men det foreslås i så fald først at kontakte redaktøren.

Forslag til illustrationer og billedtekster må meget gerne medsendes.

Redaktionen påtager sig dog intet ansvar for indsendte manuskripter, og forfatteren bedes derfor beholde en kopi.

ISSN 00105-8355

Lay-out: Dorthe Falcon Møller

Tryk: Wadmann Bogtryk/Offset, Thisted

ZISE

Dette nr. af ZISE står i selvbiografiernes tegn. Ved lidt af et tilfælde har manuskriptterne af denne type hobet sig op. Til gengæld kan man roligt hævde, at de er vidt forskellige.

I den første artikel fortæller Ove H. Nielsen om 50 års arbejde i toldvæsenet – i begyndelsen med en løs tilknytning, siden som tjenestemand, afsluttende med titel af toldassistent. Læseren får her en side af historien, som ikke tidligere er blevet særlig godt belyst i ZISE's spalter. Den, der i forvejen har været med hele denne periode igennem, vil uvilkårligt nikke genkendende til mangt og meget, mens udefra kommende måske nok vil klø sig i nakken ved et og andet ukendt i den eksotiske verden, som var Københavns Toldbod både før og efter besættelsen. Tilsvarende klør det i redaktørens fingre efter at kommentere og vise, hvor klog han – takket være gode hjælpere – er på både dette og hint. Men der er tidspunkter, hvor man bør nære sig, og artiklen står godt, som den står – selvstændigt. Som det eneste vil det måske være rimeligt at tilføje, at også Ove Harry Nielsen havde øgenavne. Pakhusarbejderen, fodboldspilleren og den ivrige FREM-tilhænger fik efter eget udsagn kaldenavnet »Søbirk« efter en kendt spiller fra nævnte klub, og i den fase, da den interne kommunikation i Distriktstoldkammer 3 var i hans hænder, gik Ove H. Nielsen under den meget nærliggende betegnelse »Ombudsmanden«.

Levnedsbeskrivelse nr. to er unægtelig

skrevet længe før der overhovedet var tænkt på ZISE. Men denne korte selvbiografi har til gengæld givet redaktøren anledning til de efterfølgende lange kommentarer og den supplerende beretning. I skitseform fortælles her lidt om embedsmandsskæbner under den sene enevælde og den første tid efter grundloven, herunder også noget om, hvor langt man kan komme ud i detaillén takket være en kongelig dagbogsskriver.

Den tredje artikel handler i lighed med de andre også om et halvt århundredes virksomhed, men i dette tilfælde udelukkende på amtstuen i Haderslev, hvor den 17-årige Mathias Sørensen få år efter genforeningen gjorde sin entré. Ved tilfældighedernes spil var det i Toldkammerbygningen, hvor altså også amtsforvalteren og hans personale havde til huse. Mathias Sørensen gjorde så udviklingen med helt frem til pensioneringen som ekspeditionssekretær ved Amtsskatteinspektoratet sammesteds i 1977 – indledningen til et i øvrigt meget aktivt otium.

Afslutningsvis bør det vel noteres, at ZISE ikke var meget værd uden bidrag fra netop lebendige pensionister. Af og til kunne man dog godt ønske sig, at endnu aktive told- og skattefolk efter den seneste snes års mange omvæltninger kunne lokkes til at skrive erindringer i utide. På bagsiden ses en opfordring til at beskæftige sig med et ganske bestemt emne.

Mathias Christian Sørensen, f. 1907, ansat ved Haderslev Amtsstue 1925-73, se artiklen side 121.

Ove H. Nielsen i fuld fart, fotograferet omkring 1985, desværre ikke i uniform. »Man blev jo ikke sådan fotograferet under arbejdet«. Til venstre »Ombudsmandens« køretøj også fotograferet 1985.

En københavnerdrengs liv og levned fra vugge til otium

af Ove H. Nielsen

Jeg er født den 24. april 1915 i Matthæusgade på Vesterbro. Der var toilet i gården og det var meget generende for min mor. Jeg blev døbt i Matthæus-kirken som 2-årig.

Vi flyttede senere til Absalonsgade og her var toilet oppe. Og her var også petroleumslamper, med tilbøjelighed til at ose. Som 4-årig flyttede vi ned i stuen. Min mor var nemlig blevet bange for at bo så højt oppe, efter at min bror havde klatret i tagrenden. Som 5-årig kom jeg i »asyl«. Det hed børnehaven dengang. Vi var 60 børn, der blev passet af kun fire damer. De var strenge – men retfærdige. Hvis vi var ulydige, kom vi i seng. Som 6-årig skulle jeg i skole. Og som 7-årig startede jeg i 1. klasse – hos en »gammel-jomfru«. I 3.klasse fik vi en skrap dame som bestemt ikke kunne styre os 38 friske vesterbro-drenge. I 4.klasse fik vi en gammel gut. Det kneb også lidt for ham at styre os, men hos ham fik vi da lært noget. Vi mødte hjemme hver den første med karakterbogen. Den skulle gerne se fornuftig ud, ellers vankede der øretæver af »den gamle«. Det var til gengæld også det eneste, han havde med os at gøre, det var min mor, der havde magten, hende der bestemte. En dejlig og klog mor havde vi 12 børn (4 piger og 8 drenge). I 5.klasse fik vi alle tiders lærer. Han forstod os og vi lærte noget. Han hed forresten også Nielsen – et godt navn... Som 14-årig gik jeg ud af 7.klasse.

Jeg startede tidligt med at arbejde – som alle andre også gjorde det – allerede som

7-årig blev jeg kostet hen til bageren efter morgenbrød kl. 6.00 om morgenen. Derefter på morgenplads. Kl. 8.00 videre i skole. Og efter skoletid på eftermiddagsplads kl. 14.00. Men på trods af alt dette, var der også tid til leg. Vi legede tit i Gasværkshavnen. Man var ved at bygge H.C. Ørstedsværket. Her var mange spændende ting at se på. Blandt andet tipvogne og en stor tømmerplads. Alletiders legeplads for os børn. Om søndagen legede vi røvere og soldater over hele Vesterbro, også pigerne. Om sommeren gik vi i vandet i Gasværkshavnens badeanstalt, vi var frisvømmere allesammen, så vi havde masser af skæg og ballade.

Som 10-årig blev jeg træt af arbejdet hos den kleinsmed, hvor jeg var efter skoletid. Jeg blev beskidt hver dag. Så jeg begyndte i stedet hos en boghandler som lå på Vesterbrogade nr. 198. Men folk var så »fattigfine«, at der ikke vankede drikkepenge. De penge, jeg tjente der, gav jeg min mor til nyt tøj. Vi søgte feriepladser om sommeren, men det var svært at få sådan en – vi var vist ikke fattige nok, min far var ansat i toldvæsenet i fyret. Min bror og jeg spurtede rundt for at finde en ferieplads, og endelig meldte der sig en – på Fejø. Da vi ikke begge kunne komme af sted, trak vi lod. Jeg tabte og var lidt trist til mode, men holdt skuffelsen for mig selv. Men min gode og kloge mor fandt på råd. Hun tog mig og de 3 mindste med til præsten. Det var sådan, at hellige altid henvendte sig til ham. Det skulle helst ikke være en alt for

fræk dreng. Og da man mente, at jeg kunne gå an, fik jeg en ferieplads i Timring. Der var en voksen søn og to piger på min alder plus en efternøler. Så det gik fint. Der var jeg, til jeg blev 14.

Min farmor, bedste, boede hjemme hos os fra mit 8. år. Det var hende der opdragede os. Alle tiders bedste. Min mor gik på arbejde. Min mormor og morfar derimod boede i Saxogade. Af dem fik vi unger altid en 5 øre, på vores faste søndagsture.

1929

Skoletiden er ved at være slut. Og tiden for min konfirmation nærmede sig. Jeg havde fået nys om, at jeg skulle vente 1 år, sådan at min bror og jeg blev konfirmeret sammen. Det passede mig ikke... Jeg bad min mor spørge min far om det ikke kunne laves om. Han svarede nej. Men mor fik det ordnet sådan, at jeg kunne komme til Timring. Ikke hos den ferie-familie, jeg var hos, men hos deres naboer. Det var så heldigt, at den dreng de havde, skulle starte som karl i en ny plads. De forlangte, at jeg skulle møde den 1. april. Derfor måtte mor på skolen – der var tre måneder til eksamen – og be' om fri. Inspektør Bruun var flink, og gav mig lov til at slippe. Han gav mig et brev med til læreren i Timring om at jeg ikke behøvede gå i skole – jeg var klog nok. Betingelserne kendte jeg nok, hvis lysten forsvandt, kunne jeg tage hjem. Jeg blev kun fæstet for et år.

1. april oprandt. Vel ankommen til Vildbjerg blev jeg hentet og min skibskuffert og jeg blev, pr hestevogn, transporteret til gården i Timring. Gården, som hed Smækbjerg, var trelænget og der hørte en stor mølle til, som lå på en bakke og gik vi op i

den, kunne vi se langt bort. Jeg fandt senere ud af, at det hørte til mit job at smøre den.

Så begyndte hverdagen. Smækbjerg var ret stor, på 60 tønder land korn, roer mv, 100 tønder land hede, 5 tønder land eng og 4 tønder land granskov. Familien på gården bestod af Jens Magnus, 81, Cecilie, 79, Knud, 56, Julie, 50, Emilie, 48, Emilies datter Magda på 4 år og så mig på 14. Der var alle mulige slags dyr, lige fra heste til katte. Mit job bestod i at gøre rent hos grisene, hønsene, hestene og køerne, og sørge for at de fik det vand, de kunne drikke. Det var et hårdt job, som tog tre timer dagligt. Desuden skulle køerne sættes på græs. De stod inde om natten, blev sat på græs og blev så hentet hjem til middag for at blive malket og få vand. Derefter skulle kvierne flyttes og vandes. Jeg skulle også malke. Første gang kl. 05.00 og igen kl. 19.00. Jeg var træt, når jeg skulle i seng, men hvad betød det, jeg havde det godt.

En dag mødte skolelæreren op og forlangte, at jeg skulle i skole. Han fik stukket brevet fra inspektør Bruun i hovedet og jeg blev fri på den betingelse, at Jens Magnus betalte 50 øre i bøde om dagen. Det brugte man dengang.

Så skulle jeg til præst. Der var 7 kilometer at gå. Hjemmefra kl. 9.00 og først hjemme igen kl. 16.00 – uden mad hele dagen... De var meget kristne derovre, så de mente, vi kunne leve af præstens ord alene.

Da jeg kom ind i skolestuen, fik jeg mit livs chok. Ni frodige bondepiger – et par hoveder højere end mig – og kun een dreng. Når vi begyndte undervisningen, var jeg altid den første, der skulle høres. Men takket være min skoleinspektør i København, kunne jeg både Det Gamle og

Det Nye Testamente og salmebogen forfra og bagfra. Pigerne var knap så dygtige. Jeg har siden glemt min lærdom.

Knud og Julie var som en far og mor for mig. Jens Magnus og Emilie samt Magda på 4 år, var altid på nakken af mig. Jeg røg nemlig cigaretter og det passede dem ikke. Men det bestemte jeg gudskelov selv. Magda rendte altid i hælene på mig og det var bestemt ikke sagen. Hun drillede mig altid indtil en dag, hvor hun væltede mælken til spædekælvene. Så gav jeg hende en i enden og pokker var løs. Hun rendte – tudende – så kom Jens Magnus og Emilie farende med løftet stok. Pokker tog ved mig, jeg rendte ud i marken til Knud – også tudende. Jeg forklarede, hvad der var i vejen. »Du bliver herude hos mig til middag«, sagde han. »Så må de klare dit arbejde«. Vi kom hjem til middag og da havde Magda nær fået en endefuld af ham og beskeden om at holde sig fra mig – og glad var jeg.

9. september 1929

Så nærmede min konfirmation sig. Min far og bror kom derover og var i otte dage. Kirken lå ude på heden (Tibirke kirke). Der var meget øde og kun 7 huse foruden den. Jens Magnus hyrede bageren til at køre for os. Han havde en gammel Ford. Vi kørte ud ad heden i dybe hjulspor, røg ned i en grøft og op igen. Den bil var en særlig oplevelse for min far og bror. Derefter hjem og holde fest – uden spiritus. Det var en gammel familie med familiemedlemmer i 3 sogne. Selve festen varede i otte dage. Meget hyggeligt. Gaverne bestod af et lomme-tørklæde, 202 kr, et ur (fra far og mor), et cigaretetui, en tegnebog osv.

Og så blev den konfirmation overstået.

1930

Da jeg havde flyttet køer og muget ud længe nok og ikke fik lov til at køre med hestene, blev jeg træt af det hele, og da lomme-pengene udeblev, ville jeg væk derfra. Nå, min lillebror blev så konfirmeret og han kunne heller ikke få læreplads, så han tog til Fejø, hvor han havde været feriedreng. Jeg skrev til ham, og spurgte om han ikke kunne skaffe mig en plads. Det kunne han og gav også mor besked. Og da jeg havde været dreng i 1½ år i Timring var fæstetiden udløbet.

Den 1. november 1930 tog jeg hjem og blev derefter fæstet for vinteren. Lønnen for en vinter var mægtig, nemlig 200 kr. Jeg var tilfreds, for nu kunne jeg selv administrere mine penge.

1. november 1930

Vel ankommen til Vesterby på Fejø blev jeg afhentet i jumbe ved havnen. Nu var jeg karl på en gård. Der var 26 tønder land med fed lerjord. I forhold til Timring, hvor der var fattig jord. Vi havde 3 heste, 12 køer, kvie-kalve, ingen tyr, 3 grisesøer, smågrise, 400 høns, 30 ænder, 4 tønder land sukkerroer, 2 tønder land foderroer, 3 tønder land græs, 7 tønder land korn og 2 tønder land eng. Sådan var alle gårdene på Fejø efter et mønster. Et alsidigt arbejde. Frugtafplukning og beskæring af træer om vinteren. Pasning og slagtning af høns og ænder og ind imellem en spædekælv. Derudover kørte jeg en mælketur. Det var meget hyggeligt om sommeren – men koldt om vinteren. Men det var søde mennesker, jeg havde med at gøre – så der vankede tit en kaffetår på vejen.

I fritiden gik vi til gymnastik, folkedans og moderne dans og til bal hver søndag. Der var en pige på hver gård, så der var dansepartnere nok.

Nå, men jeg var ved at blive træt af bønnerne. De ville ikke give mig den løn, jeg forlangte, så jeg sagde farvel og tak, for det jeg havde lært. Jeg var ikke forlovet, så jeg var problemfri.

Hov forresten, jeg glemte at omtale Magda, jordens bedste reservemor. Hun vaskede og stoppede mine sokker og reparede mit tøj for 5 kr om måneden. Hun målte kun 1 meter og 50 cm og hendes mand til gengæld 2 meter. De havde en dreng. Det var mit andet hjem, når jeg havde fri. Vi havde respekt for hende og hun kunne give os nogle ordentlige skideboller, men hvor vi dog elskede hende.

Min første dag i toldvæsenet

Jeg blev ansat som løsarbejder i toldvæsenet den 20. november 1935, jeg arbejdede når der var brug for mig og reddede på den måde julen det år. Havde nemlig arbejde fra den 24. december til den 26. december. I 1936 havde jeg arbejde gennemsnitligt en dag om ugen. Min kammerat og jeg gik på samaritanen, hvor vi fik en stor portion vandgrød og mælk – plus en madpakke. Jeg boede hjemme. Så havde vi også lidt arbejde med at rydde sne. Alt vores tøj blev vendt en ekstra gang. I 1936 kom jeg i fagforening, det hjalp. Så kom jeg op på 2 dage om ugen a 10,14 kr.

1937

Nu begyndte der at komme liv i havnen. Jeg fik nr. 65 og kom på ugeløn og en vis herre, hos vore naboer, var begyndt at slå

på krigstrommen. Så vi fik masser af arbejde plus overtimer, så vi tjente særlig godt i den tid. Vi lossede skibe, hvor fragten bestod af alt muligt, lige fra jern, ølkasser, kemikalier til manufakturvarer. Og i november kom juleskibene med frugter, nødder, bananer, vin og spiritus. Det var til tider et slæb og en kold omgang – især om vinteren, men vi havde arbejde hele ugen, så det var fint. Nu var vores kolleger ikke særlig flinke. De troede, de ejede borgerstuen, som vi måtte slås for at få et skab tildelt i. Min ven fik en blodtud af en vi kaldte for »Slør«. Men det ordnede sig, vi smed dem ud...

1938

Vi havde alle et øgenavn. Mælkedrengene havde været mælkekuske og var blevet trætte af det. De hed fx baronen, greven, søbirk eller lignende. Det var sådan, at hvis vi gik på kontoret med vores rigtige navne, kunne de ikke finde os, men måtte bruge øgenavnet – så enkelt var det. Og det var ikke altid lige sjovt.

Min første formand hed Sørensen. En korpulent herre, diplomatfrakke og stiv hat. Mønstringen foregik på den måde, at vi stod i fri luft, også selv om det regnede eller sneede. Med hatten i venstre hånd og højre strakt frem for at få arbejdstegnet. Hvis det passede herren, altså. Så gik vi på kontoret og afleverede vores adresser og fik et andet tegn.

Det var et godt år, hvor jeg havde masser af arbejde og fik mit eget hjem. Jeg sørgede for at vores hjem blev komplet. Vi vidste, at krigen angik min fritid. Jeg var fast barnepige for mine svigerinder, som jeg også har været det for mine egne søskende. Jeg talte og sang dem i søvn. De sov meget

hurtigt, så det må have været enten godt eller stik modsat. Det er ikke opklaret endnu. Jeg var vant til at passe børn. Mødrene blev ind imellem fortvivlede. De sagde, at jeg ødelagde deres børns opdragelse. Det kunne jeg nu ikke tage mig af. Jeg var og er af den opfattelse, at børn skal ha' lov at være børn, mens de er det. Vi spillede bl.a. fodbold om sommeren og håndbold om vinteren.

1938 til og med 1941 gik det også fint med godt arbejde. Men ved krigens start ebbede det ud med skibe til toldboden. Det var kun svenske, norske og tyske skibe, der var tilbage, men det holdt også hurtigt op. I begyndelsen af 1941 var pakhusene tomme. Da der intet arbejde var mere, blev vi enige med fagforeningen om, at de gamle i tjenesten kun skulle klare brandvagter på toldboden, mens vi unge klarede resten selv. Vi traf aftale om, at beholde vores numre (mit var 65) krigen ud.

1942

Foråret kom og arbejdet på toldboden var jo slut. Jeg fik en fidus af to kolleger Børge og Kai. Fidusen gik ud på at grave koks på lossepladsen på Amager. Jeg styrtede derud, med hakke, skovl og spade. Jeg samlede ca 2 hl om dagen, læssede det på cyklen og gik hjem. På den måde fik jeg fyldt 2 kælderrum op, det lusede lidt på rationerne.

Tiden på Amager sluttede om efteråret og vinteren kom. Jeg havde lidt »sne-jobs« og et svajer-job på en budcentral. På det job fik jeg lært København at kende. Det var mørklægning og ikke altid lige sjovt at køre hjem om aftenen. Kørslen foregik på en long-john, som jeg hurtig blev træt af at køre. Desuden gav det alt for lidt.

1943

I 1943 åbnede Valby losseplads. Min bror og jeg gravede 4 sække koks om dagen. Det var så heldigt, at der var blevet en pause i koks-salget og opkøberne kom selv og købte koks af min bror og jeg. Vi tog 7 kr sækken og det var en fin pris. Vi startede arbejdet kl. 10.00 og var færdige kl. 14.00. Det var ca 20 grader frost, så vi måtte banke mere end ½ meter jord løs først, det var ret hårdt. Jeg husker, at det var så koldt, at vi måtte spise de medbragte æg lynhurtigt, da de ellers frøs under skallen. Sådan gik vinteren fint. Dels med at grave koks og dels med snejobs. Det var skattefrit og derfor lidt af et eventyr for os. Men hen på foråret var det eventyr slut.

1944-45

Min understøttelse blev inddraget og for at få understøttelse igen, skulle jeg have 6 måneders arbejde. Jeg begyndte derfor som kullempær. Der traf jeg to gutter, som skulle bruge 8 mand til at grave tørv i Åmosen ved Tølløse. Carlsberg havde lejet en mose til bryggeriet. Jeg meldte mig. Frem med cyklen og igang. Det var en broget flok – vi var 3 arbejds mænd (mig og de to gutter). Vi arbejdede fra kl. 06.00 til kl. 14.00 den ene uge og fra kl. 14.00 til kl. 22.00 den næste uge. Det var et hårdt job, hvor vi sov i telt. Når tiden ikke gik med arbejde, sov og spiste vi. Tøjvasken foregik i en bæk. Endelig om lørdagen hjem til København efter forsyninger – et herligt frit liv. I oktober sluttede dette job. Men jeg havde arbejdet i de 6 måneder, jeg skulle og meldte mig ind i Havnearbejdernes Fagforening og fik arbejde i havnen på en kulplads, hvor jeg skulle læsse tørv af og

på. Det var et beskidt job, men pengene var jo gode nok og så var man beskæftiget så længe. Efterhånden var vi blevet trætte af den krig. Vi manglede godt nok intet, men tøjet blev vendt et par gange. Jeg havde ingen tøjmærker, da min skat var for høj. Nogen kunne man jo ikke gå rundt – det forbød moralen – så der blev købt en del brugt i marskandiser-butikker. Mor syede det så om til os.

Siden fik jeg arbejde på en kulplads sammen med min makker, som blev kaldt »Klokkeren af Notre Dame« – han var pukkelrygget... Han var en rigtig slider. Det passede mig godt. Vi tømte jernbanevogne med tørv og fik en god løn for det.

Så kom generalstrejken, hvor vi alle gik hjem. Lys, gas og vand blev spærret af vores »gode naboer« sydfra. Vi hentede vand i søerne og lavede bål i gården. Men kun indtil vi opdagede, at der stadig var vand i kælderen og gas i stuen. Der var i det hele taget nok til at børnene kunne få deres varme mad og vi ungkarle (forsynet med dåbsattest) kørte op på mejeriet. Vi fik 1 liter mælk pr barn, det blev til en hel del da der var 70 i gården. Bagefter på brødfabrikken og på landet efter kartofler. Så til slagteren – hvor jeg kan huske et møde med »Ibbermand«. Så vi fik sagtens tiden til at gå alligevel.

Efter en tid blev min lillebror Hagbart og jeg trætte af at være arbejdsløse. Min bror skrev til Helga og Marius Olsen på Fejø og spurgte, om vi måtte komme på ferie der. Det måtte vi. Cyklerne blev pakket og turen (på 160 km) mod Fejø kunne begynde. Men ak, kun 5 km hjemmefra gik mit baghjul i stykker. Heldigvis kom der en tørvebil – som skulle samme vej – forbi. Cyklerne blev læsset og på den måde kom vi ned til færgen og kom tilligemed gratis

over. Da vi nåede frem til gården, opdagede vi, at de nu havde to feriedrenge – en student og så mig. Min bror blev ikke regnet som feriebarn, han var nemlig »huskendt«, og måtte hjælpe til på gården. Men vi andre hjalp selvfølgelig også til, bl.a. med at luge roer, få høst i hus osv. Om aftenen lånte jeg ind imellem min brors cykel og besøgte dem jeg kendte. Da vi havde været på besøg i 8 dage, var ferien forbi og vi måtte hjem. Vi trak lod om hvem der skulle cykle. Min bror tabte og jeg tog velfornøjet toget hjem.

Så kom endelig den dag, vi alle havde længstes efter. Krigen var forbi...

Jeg arbejdede stadig på kulpladsen og ventede på besked fra toldboden. Beskeden kom i 1946, men inden jeg kunne starte, skulle jeg ha' ordnet et mellemværende med skattevæsenet.

1946

I foråret 1946 startede jeg så i toldvæsenet for anden gang. Og jeg var rykket helt frem fra nr. 65 til nr. 19. Mit arbejde, som var ved sporvejene, bestod i at lære de nye op i at få godset af og på vognene. Jeg skulle også sørge for, at materiellet var i orden og rigtigt på plads. Selvom det var et dejligt job, passede det ikke rigtigt til mit temperament. Jeg søgte derfor ned på værkstedet og kunne starte der om efteråret.

1947

Den 31. december 1946 begyndte en ny tid. Jeg lærte min kone at kende. Vi mødtes ved nytårsfesten og bagefter fulgte jeg hende selvfølgelig hjem. Hun hed Edith og boede på Østerbro, det såkaldte »Brom-

leby«. Da jeg skulle tilbage, kunne jeg ikke huske vejen og måtte ha' fat i Edith igen. Derefter gik det i stor fart tilbage til Vesterbro – klokken var ca 5 om morgenen... og hvad værre var, der var 20 graders frost.

Det var et lille sidespring.

Efterhånden blev også arbejdet på værkstedet for trivielt, så jeg søgte over i »fine vægt«.

1948

Den 31. januar 1948 holdt min kone og jeg dobbeltbryllup sammen med min svoger Kai og hans forlovede. Det blev alle tiders bryllup. Vi havde stor hjælp af mine svigerforældre, som vi altid kunne regne med. Efter festen hjalp onkel Svend og tante Oda med at rydde op. Det var dejligt at få hjælp, da jeg skulle på arbejde allerede igen om mandagen. Her mødte mig en overraskelse. Kassereren bad mig underskrive min fastansættelse som tjenestemand... Jeg startede med at få en månedsløn udbetalt. Det vakte selvfølgelig stor glæde i hjemmet, for brylluppet havde været dyrt.

Fredag den 30. januar 1948 kom min fagforeningsformand (Kalmann) og bad mig underskrive nogle papirer og så ellers holde mund. Der skulle nemlig 2 mand ind og der var lidt uorden med den enes papirer, så det blev mig. Jeg begyndte på værkstedet igen og i sommeren 1948 kom jeg – som nævnt – i »fine vægt«.

Her bestod mit arbejde i, at sy baller og pakke kasser. Det var ret irriterende, for det var nemt nok at pakke ud, men straks værre, når der skulle pakkes ind igen. En dag svarede jeg overkontrollør Husblad igen, da han spurgte, hvad jeg dog lavede. Vi blev siden vældig gode venner.

Efter 1 år i pakrummet kom jeg ind i selve »fine vægt«. Jeg kom til at arbejde sammen med »Baronen«, det var ikke særlig rart, der var for meget handelsmand i ham. Arbejdet her bestod i at åbne kasser og pakker og dernæst at tarifere indholdet. Som kunne være fx stof i baller. En af assistenterne var ualmindelig mavesur. En dag havde min makker lavet en fejl og mens vedkommende var til frokost, overfusede assistenten mig. Det havde jeg ventet længe på. Jeg gav ham allertiders »balle« – jeg er ikke sart – han blev sur og ville klage til toldinspektøren. Men vores overkontrollør »Grimme Ole« havde overværet det hele og gav mig ret. Derefter blev assistenten lidt mere medgørlig. Efter denne episode blev jeg tit sendt rundt til de steder, hvor der var problemer. Jeg kom bl.a. til Nordre Toldbod, ned til udleveringen, hvor vognmændene hentede godset. Her var formanden meget fræk og ubehagelig. Det gav mig en masse ballade. Der var også en fynbo som hed Harald. Han var ordblind, men var så fornuftig at spørge før han udleverede varerne, så han ikke lavede fejltagelser. Når formanden havde ferie, fungerede jeg som formand i stedet. Vi kaldte ham (formanden) for »Sanger Åge«, fordi han hver 3. måned drak sig fuld og så sang han af fuld hals...

1959

I efteråret 1959 havde en nylig ansat rationaliserings-ekspert (Madsen-Østerby) fundet frem til, at jeg skulle flyttes ned i »Gule Pakhus«. Men han havde glemt at spørge mig først. Vi pakhusarbejdere, havde nemlig den aftale, at vi ikke kunne flyttes andre steder hen uden vores samtykke. Da jeg kom tilbage fra ferie og opdagede

det, blev jeg meget vred og gik kun med til en prøvetid i »Gule Pakhus« indtil jul. Og det var ikke sagen, at være der, så jeg blev i stedet sat til arbejde for vejerboden. Her skulle jeg stryge godset. Formanden (Frederiksen) var en hyggelig fyr. Han havde et system med, at bruge en ny farve for hver etage godset skulle anbringes på. Men til min store irritation byttede ham om på farverne.

1960

Da en af mine medarbejdere (Ritrup) blev syg, blev jeg sendt op på pladsen. Her blev jeg uvenner med en pakhusmester, Kaj Pedersen, fordi han »troede« jeg var ansat som arbejdsmand og ikke som arbejdsleder. Da Ritrup kom tilbage, blev jeg sendt ned i »Spiritussen« for at hjælpe til der. Her var der en overkontrollør, der var afholdsmand, og det var jo ikke lige sagen for mændene...

1961

Herefter blev jeg sendt op i forsendelsen hos Frederik fra Møn. Han var en flink mand. Her bestod arbejdet i at veje og forsende godset til provinsen, tage prøver af vin og spiritus, plumbere kasser osv. Ind imellem var jeg vikar på kassererkontoret som bud. Her regerede Marius og han ville ikke lære fra sig. Jeg fandt alligevel ud af det efterhånden.

1962-63

En gang om året afholdt forsendelsen auktion over uafhængte varer. Der var alt lige fra småkager, undervandsbåde, traktorer, vin, spiritus til cigaretter. En der hed

Jørgensen og jeg stod for udpakningen og Helt Hansen, Landsby-Barbereren, Gamle Ole, kasserer Bruun-Andersen m.fl. var kontrollører. Og det var et meget interessant job.

1964-69

I 1964 havde jeg søgt op i opsynet. Jeg havde lidt problemer, da chefen hed Madsen-Østerby og ham var jeg ikke så gode venner med. Men efter en times moralprædiken oppe hos ham, blev min ansøgning godkendt og vi blev siden gode venner. Her var en hård arbejdstid, som også kom til at gå ud over hele familien. De indrettede nemlig alle familiefester efter, hvornår jeg havde fri. Selve arbejdet bestod i at hejse flag forskellige steder på toldkammeret. Der var kommet en ny kontrollør, som en dag brokkede sig over, at vi (med en tidligere tilladelse) havde hejst flaget inden kl. 8.00. Jeg var træt, så jeg spurgte, om han kunne skaffe tre mand og en trompet. Han fór op til min chef (Johansen) og fortalte bl.a. også hvad jeg havde sagt trompeten skulle bruges til. Den skulle bruges til den nye kontrollør, så han hver morgen kunne stå i toldkammergården og blæse signal præcis kl. 8.00 så han var sikker på, det blev til tiden. Hvad han og Johansen fandt ud af, fik jeg aldrig at vide. Men hørte til gengæld heller aldrig noget for den »frækhed«.

En af vores andre opgaver bestod i at lukke for vandet. Men det kort, vi havde, passede ad pommern til, så vi lukkede for hovedhanen – men først efter vi havde fået vand til kaffen. Det havde patruljen til gengæld ikke og vi morede os meget over at kunne drille dem på den måde. De var altid så vrangvillige over for os.

Vi skulle også passe lyset og kontrollere, at det virkede. Det blev min faste opgave, da min gode ven Kürstein gik på pension. Derudover havde vi også til opgave at gå til skibshandlerne, gå til hænde på frilageret og bl.a. kontrollere, om de varer de pakke- de ind, nu også passede efter papiret og derefter skulle vi plumbere dem. Varerne (provianten) skulle ud til skibene på Reden og det ofte om natten. Det var en drøj tørn. Mens P.A. Pedersen (PAP) var chef på frilageret, opfandt han et lille apparat som lyste rødt, når vi trykkede på det inde fra kontoret. Det betød mistanke om en eventuel »synder« og altså kontrol af ba- gage mv.

Jeg havde et lille ekstra-job. Jeg gjorde rent på både dame- og herretoiletterne. Jeg raslede altid voldsomt med min spand, så der ikke var nogen, der troede, jeg gik for- kert. En dag overraskede jeg en jomfru, som sad og sov på et af toiletterne. Hun fik en »balle« og luskede hurtigt af. Vi ind- skrev også lastvogne. Særlig travlt var der lørdag og søndag, hvor der ofte var 50 vog- ne at indskrive. Ved natarbejde havde vi en god schäfer til at passe på os.

Det var lidt om vores arbejdsopgaver i opsynet. Det blev nu opløst og en helt ny tid kom.

1970-72

Efter vi 10 mand sluttede i opsynet brænd- te »Gule Pakhus«, det er i dag genopbyg- get og udstykket som ejerlejligheder.

Vi skulle nu fordeles. De 9 af os havnede hos H.C. Andersen (chef for toldboden). Jobbet her bestod af at kontrollere og plumbere biler, samt at se efter om varerne passede med papirerne. Der manglede un- dertiden noget og så var fanden løs. Jeg

blev dengang sendt med ud som ledsager til vognene, når de skulle undersøges for nar- kotika. Det var før narko-hundene kom til. Jeg var kulsort efter sådan et eftersyn, det irriterede min kone. Til sidst nægtede jeg at ta' med på disse eftersyn – og blev fritag- et. Jeg havde et specielt forhold til patrul- jemester P.F. Hansen. Han underviste toldaspiranter i toldloven og havde dem med på eftersyn i skibe. Jeg tog med ham og gemte cigaretter rundt omkring på ski- bene – som aspiranterne så skulle finde.

Arbejdet på toldboden bestod også i at fordele posten. Jeg gik op ad bagtrappen til journalen – til Gæde. En dag var både hun og resten væk. Hun var flyttet over på den anden side af gangen, og sad nu sam- men med fru Petersen, fru Krog og Ulla Mortensen. Jeg forsvandt ret hurtigt, det var for mange damer på én gang.

1972-76

I august -72 kom jeg til at afløse Kuhlen- berg i journalen. Jeg skulle kun være der i de 3 uger, han havde ferie. Men da han kom tilbage, kom det frem, at han snart skulle på pension og jeg blev hans efterføl- ger.

Jeg kendte personalet, jeg skulle arbejde sammen med i forvejen. Det var Anita, Yrsa, Stenz, Lise Lorentsen, Nissen, fru Petersen, Gæde, Krog, V.A. Baess, Ulla Mortensen, Alexander, chefen (H.C. An- derssen) samt Uffe Astrup.

Jeg kom hurtigt ind i arbejdsgangen og fik lavet tingene om, så de passede efter mit hoved. Det blev der en del ballade over, men jeg har altid sat en ære i at plan- lægge arbejdet, så det fungerer og har altid bedst kunnet lide at arbejde selvstændigt. Vi havde en bog (sort mappe) cheferne

skulle notere bemærkninger i, efter de havde gennemgået dagens post. De var desværre ikke alle lige hurtige til det, men også det kom der orden i. En dag fik jeg åbnet et brev, som var sendt privat til Brylle – en meget stiv person. Han lavede et fandens postyr og da han var færdig, måtte jeg gøre ham opmærksom på, at der var ikke noget, der hed »privat post« i toldvæsenet. Dengang, som nu, skulle der spares på kontorartikler mm og da fru Bay, som stod for indkøb, mukkede for meget over min bestilling, sagde jeg, at når hun kom næste dag, ville hun mangle både stempel, blyant osv. Så fik jeg endelig, hvad jeg skulle bruge. En dag var jeg så heldig at få en blød pigekrop oven på mig. Nå, men det var nu fordi en af pigerne snublede og at jeg kom gående i det samme. Jeg fik også en gang en meget høj piges lange ben at smage i mine knæhaser. Siden den dag holdt jeg mig altid bag hende. Om de forskellige damer husker jeg at telefondamen fru Petersen var flink. Gæde, som mødte kl. 9.30 var til stor gavn for chefen. Hun havde tid til det, han ikke nåede om dagen, Hun var der altid til kl. 17.30. Fru Krog var en lille snerpe. Hun skrev så småt, at det var umuligt at læse. Hun fik besked på at overlade skriveriet til fru Mortensen, så gik det bedre. Fru Mortensen var god nok, undtagen en gang min kone ringede og meldte mig syg og fru Mortensen ikke anede hvem Ove Nielsen var. Nå, men jeg havde heller ikke været der så længe. Men i det store og hele var pigerne friske og de forstod min til tider ret så udiplomatiske jargon.

Da jeg længe nok havde sliktet op mod 100 frimærker om dagen, nægtede jeg tilsidst. Og vi fik en gammel frankeringsmaskine. Sikke et fremskridt. Jeg overtog pas-

ningen af maskinen og blev sat ind i den af Stiart. Om Uffe Astrup husker jeg, at han ønskede, at jeg bankede på, før jeg kom ind. Jeg havde ikke lyst til at få mine knoer ødelagt af alt det bankeri, så jeg foreslog, at vi savede 2 revner i døren. Den ene til posten ind og den anden til posten ud. De-batten endte i min favør. Astrup var jo sir-lig og tjenestemand til fingerspidserne. Men flink var han.

Jeg var meget glad for at være i journalen og har haft mange gode stunder der.

1976-80

I oktober -76 flyttede vi til Frihavnen. Selve flytningen var et værre gedemarked. I toldkammergården var der et anlæg med roser, et bassin med guldfisk og åkander. Roserne og åkanderne gravede jeg op og fordelte blandt de unge mennesker. Kun 5 roser tog jeg med til Frihavnen og plantede der, hvad der glædede både Helt Hansen og personalet. Helt Hansen fik overtalt Boserup i Vasbygade til at bygge et bassin til guldfiskene i Frihavnen. De overlevede dog ikke i lang tid. I stedet havde et andepar bygget rede og snart kom der de sødeste ællinger, som vi glædede os over i stedet.

Efter flytningen havde jeg pludselig 4 mand at holde rede på. Helge Olson blev placeret i toldvagten under Moritzens opsyn. Han sørgede for vi fik posten ind til frankering. Det kneb lidt for ham at overholde det. Han havde et godt øje til pigerne. Det hjalp ikke at skælde ham ud, han var både glemsom og døv. Det endte med, at jeg selv hentede posten. Så var der Klausen. Han fik til opgave at gå rundt med »den sorte bog« (mappe) og han blev sendt hjem kl. 12.00. I 1977 gik han på pension. Den 3. hed Helge Kristensen. Han kørte

med postbilen rundt til de forskellige toldkamre. Den 4. hed Preben Hansen. Han var både trofast og evigt avislæsende. Det var ikke morsomt for mig i starten at skulle til at »delegere« mit arbejde ud til 4 mand. Men efterhånden gik det bedre. Jeg var den, der havde ansvaret og det respekterede de andre.

Selve arbejdet bestod i at fordele posten rigtigt. Jeg hentede den selv på Trianglen.

»Man blev jo ikke sådan fotograferet ...« men fra 1981 stammer ikke desto mindre billedet med Ove H. Nielsen til venstre og Johs. Henriksen til højre. Det skal illustrere en udpantning, men da man ikke anstændigvis kan vise rigtige toldfogeder i aktion, er der tale om en opstilling. Køreturen blev ultrakort. Det værdifulde standur tilhørte det daværende Tolddirektorat og står i øvrigt fortsat velbeholdent på sin plads i Amaliegade.

Derefter hjalp jeg Vivi i kælderen med aflæsning af varer samt uddeling. Der var tonsvis af varer.

Vi »boede« i kælderen i et lille rum på 8 m². Nissen havde foræret vores rum til frk Alexander. Nå, men hun skulle jo også være der. Jeg lavede en ekstra »opholdsstue« med skrivebord, 2 lænestole og kaffemaskine. Når vi sad der, havde Viggo Dramer den dårlige vane at smække døren op i nakken på den, der sad nærmest døren. Det fik vi hurtigt vænnet ham af med ved at sætte en krog på døren. Den eneste der fik lov til at komme ind var Gæde, som skulle hente nogle vigtige papirer i et skab, som stod derinde.

Helge Kristensen var nok den, jeg havde det bedst med. Han var noget af min type. Han ventede ikke, tingene skulle afleveres på klokkeslet, ellers kunne han ikke nå hjem til kl. 14.30. En gang imellem skete det, at han (Helge) blev syg. Han havde problemer med ryggen. Så skulle vi have en chauffør-afløser. Det passede ikke chefen i »patruljen« Arthur Hansen. Afløseren

anede selvfølgelig intet om postgangen hos os, så det endte med, at jeg sendte Preben med til at hjælpe. Så ordnede jeg hans arbejde plus mit eget imens.

I Astrups afdeling var der en flok kontrollører, der havde fået den kedelige vane at ringe over til journalen og genere pigerne der. Det fik jeg hurtigt sat en stopper for. Jeg sagde det til Astrup (som var meget »øm« over for pigerne) og han gav dem en overhaling. Næste gang flokken og jeg mødtes var der kold luft. Men hovedsagen var, at der blev sat en stopper for sladder.

Efterhånden blev det Helge Olsons tur til at gå på pension. Jeg husker, at det kostede 500 kr at få sat hans tjenestecykel i stand. Helge havde forkælet de forskellige og det tog mig næsten 14 dage at overbevise dem om, at det var mig, der bestemte. Toldinspektør Mauritzen gav fru Malling og patruljemester Møller-Jensen en »balle« en dag, de havde opført sig temmelig ubehersket over for mig. Fra den dag var tonen en helt anden og der var ikke flere problemer.

»Ombudsmandens« andet køretøj og hans »kontor«, fotografier som gave på den sidste arbejdsdag ledsaget af en tak for kærligkomne lønningskuverter, muntre smil og kvikke bemærkninger.

Der var mange flinke folk i toldvagt 2. Og efter visse »fødselsvanskeligheder« blev vi fine venner. Der var Verner i spiritussen, Rasmussen, Warrer, fru Beck, kassereren, Tjellesen, Freddy Dalmann (over porten), Helge Jakobsen. I journalen sad Gæde og fru Mortensen. På personalekontoret K.M.C.; i skrivestuen Lis Petersen. Bjørn Rasmussen var der også. Han var umulig at blive uvenner med. Så var der Broch – myndigheden selv. Claus Thomsen som desværre var meget syg og stoppede tidligt. Enderborg på 1. sal var en god hjælp for mig. Han sørgede for at Helt Hansen fik papirerne ind. Han holdt også hurtigt op, så jeg overtog hans hverv med posten.

1. maj 1980

En dag havde »de høje herrer« fundet ud af, at vi skulle flytte til Den kongelige Grønlandske Handels Plads i Strandgade nr. 100. På den måde forsvandt en del af »de gode gamle«. Blandt andet Gæde kom til Snorresgade. Mig ville de have til Birkerød, men jeg havde held til at bytte med en anden, så jeg i stedet kom til TFO (Toldvæsenets Fælles Opgaver) i Strandgade.

Flytningen og pakningen var i fuld gang. Vi hjalp Vivi i kælderen og pigerne pakke deres »kram«. Jeg tog mig af køkkenet og de fine ting i receptions-lokalet. Skrivestuens piger rejste bare, så der tog »flytte-løjtnanten« Bjørn Rasmussen og en ung mand fat. Ulla Mortensen skulle ha' pakket tingene i journalen, men hun blev beordret til Strandgade (TFO) hurtigst muligt, så det måtte jeg klare. Efter endt flytning stod der ca 100 sække affald, som jeg fjernede efter aftale med Helt Hansen – som til gengæld forsynede mig med cigaretter...

DT3 blev spredt for alle vinde. Nogle fik deres ønsker opfyldt, andre måtte tage til takke med direktoratets afgørelser. Nå, men jeg fik da mit ønske opfyldt og mødte frejdigt op på min nye arbejdsplads et par dage efter de andre. Jeg hilste på Helt Hansen og »de faste«, jeg kendte. Jeg sagde pænt god dag til de nye, de gloede bare på mig. Så blev jeg mopset, vendte cyklen og kørte hjem. Næste dag var Fanden løs... Bøg stillede med skolelærermine på. Han viste mig rundt og mente at uddeling af posten 3 gange om dagen var nok, jeg var af en anden opfattelse. Jeg talte med Helt Hansen om det, og han gav mig straks det fulde ansvar for posten og dermed blev det, som jeg ville i sidste ende. De ville sætte mig foran en EDB-skærm. Men det slap jeg for. I stedet ryddede jeg op og kørte tomme palletter og så var alle glade – ikke mindst Henriksen i depotet. I løbet af en måned havde jeg fået skik på posten. Et lille problem var der dog. »De høje herrer« mente ikke jeg var kompetent til at åbne posten, men Werner talte med dem og fik tingene sat på plads. I dag klarer journalen »det problem«.

Da jeg rejste fik jeg ros – det varmer, og et pænt ord med på vejen af alle de søde mennesker, jeg lærte at kende, og som jeg dagligt var i kontakt med.

Det var i store træk lidt af, hvad jeg har oplevet. Jeg ved godt at nogle mennesker, især mænd, anser mig for at være lidt speciel. Det gør intet, for det er jeg jo og det bliver man uvægerligt, når man, som jeg altid har været så selvstændig. Jeg er også altid blevet sat til et arbejde, som var meget selvstændigt, dog altid under ansvar og det er sådan, jeg helst vil og har villet ha'det.

Tilslidst en kærlig hilsen til jer alle.

Selvbiografi

af Wilhelm v. Späth

Den allerunderdanigst Undertegnede undlader ikke ifølge Høie Skrivelse af 7de ds. i Anledning af den Allernaadigste Udnævnelse til Ridder af Dannebrog, at afgive de efterfølgende Data af mit hidtidige Levnetsløb.

Jeg fødtes i 1818 den 15de December i Aalborg, hvor min Fader var Major ved 2det jyske Infanteriregiment, hvis Chef var Prinds Wilhelm af Hessen Cassel, senere Landgreve Wilhelm. Jeg døbttes i Budolphi Kirke og holdtes egenhændig over Daaben af Prindsen, efter hvem jeg er opkaldt, og som senere stedse har været mig en naadig Herre og Gudfader.

Da Regimentet i 1820 blev forlagt til København kom jeg derover og blev der til 1827 da min Fader blev udnævnt til Chef for Lauenborgske Jægercorps og Commandant i Kiel, blev i Hjemmet til 1829, og kom i Pension og Latinskole i Lübeck til 1832, derfra til Sorø Akademi under Rectorerne Estrup ... og Waage, som jeg i øverste Klasse 1838 forlod og dimitteredes i København til Universitetet i 1839. Tog 1840 begge Dele af 2den Examen, og begyndte at læse Jura, men paa Grund af en længere Tid varende Nyrebetændelse og Nyresteen maatte jeg paa Landet, og opholdt mig paa Jægerspris hos Skovrideren, for at gaae Forstveien. Kom 1843 til København for at høre Forelæsningerne; men da jeg der blev forlovet med Frøken Frederikke v. Barner fik jeg af Høisalig Kong Chr. d. 8de Tilladelse til at aspirere i Toldfaget i Kiel i Efteraaret 1844. Her ansattes

jeg den 22de Marts 1845 som Assistent, blev gift 1846, og forblev der til Oprøret udbrød i 1848, da jeg strax, med Hekla under Admiral Bille afreiste til Kjøbenhavn, og meldte mig til Geheimeraad Bluhme. Jeg blev strax ansat ved Toldvæsenet der og forblev derved til i Mai 1849, efterat min yngste Broder, Lieutenant ved 6te Reserve Bataillon havde mistet sit Been ved Kolding. Jeg maatte trods Alt med Armeen, men kunde af afdøde General Baggesen, min Faders tidligere Adjutant, kun faae Tilladelse til at gaae med som Intendant ved 4de Forstærkningsbataillon foran Fredericia. Ved denne blev jeg i Krigsaarene til dens Opløsning i Mai 1852. Meldte mig atter til Tjeneste i Toldfaget og blev samme Efteraar ansat som Controlleur til Hamfelde, Grændsetoldstedet mod Lübeck. Her mistede jeg min Hustru i 1856 og var $\frac{1}{2}$ Aar constitueret som Toldforvalter der. I Foraaret 1857 blev jeg const. som Toldforvalter i Neumünster og afventende den criminelle Undersøgelse mod min Forgjenger $\frac{1}{3}$ som $\frac{2}{3}$ først sluttedes sidst i 1859, blev jeg den 3die Febr. 1860 af Høisalig Kong Frederik den 7de betroet med dette Embede, og samme Aar til Majestættens Fødselsdag den 6te Novbr. udnævnt til Kammerjunker. I Decbr. 1863 da Forbundstropperne rykkede ind blev jeg af en oprørsk Deputation af Borgere under Trudsel af Molest tvungen til at forlade Byen, dog først efter at jeg havde tiltvungen mig at Amtmanden v. Stemmann maatte møde paa Contoiret og optage Protokoll

over det Hele og jeg ordentlig aflevere ham Embedet og Kassen. Denne Protokoll findes hos Generaltolddirektoratet. Jeg maatte tage over Flensborg til Kjøbenhavn den 31 Decbr. med et af Krigsskibene, hvorhen forinden min i 1861 ægtede anden Hustru, en Datter af Admiral Michelsen var reist. Af Generaltolddirectøren blev mig foreslaaet at overtage Toldkassererposten i Slesvig Bye, og der ankom jeg den 31te Jan¹/₄ua²/₃r og overtog Embedet den 1ste Febr., men allerede den 7de samme M. efter at Fjenden var rykket inde den 6te og alle andre Embedsmænd forinden flygtede, blev jeg ogsaa tvungen til at tage bort. Paa Veien til Hamborg, da jeg steg ud i Nortorf for at tage med Vogn til Kiel for at see endnu min gamle livssyge Fader, som døde 1865 uden at jeg fik ham at see igjen, blev jeg af Pøbelen insulteret, og under Eskorte af en Deputation af Borgere samme Aften pr Bane bragt til Rendsburg Hovedvagt og afleveret som dansk Spion.

Commandanten og de andre Officerer paa Hovedvagten af de sachsiske Tropper behandlede mig i høieste Grad høfligt og forekommende, efterat jeg havde fremlagt min Udnævnelse til Slesvig Bye og et Brev fra Landgrev Wilhelm, som omtalte min Faders Sygdom, og jeg reiste deels under Officeers deels en Overvagtmeisters Eskorte over Remmels og Itzehoe umolesteret til Hamborg den 2den Dag derefter. Her erholdt jeg Politipas og maatte gaae over Rostock, Warnemünde, Ystad, Malmø til Kjøbenhavn. I Mai Maaned 1864 opfordredes jeg af Generaldirecteuren til at gaae til Kolding under Vaabenstilstanden og overtage Toldkassererposten der. Dette skete og da Toldstedets overordnede Bestyrelse i 1868 blev forandret udnævntes jeg den 2den Juli s.A. til Toldforvalter her. Her har jeg nu været i snart 21 Aar og kan den 22de Marts d.A. see tilbage paa en 40 Aars tro Tjeneste.

Familierne von Späth og von Barner i Toldens tjeneste

- eller en beretning om følgerne af attenderet giftmord.

af *Anders Monrad Møller*

Toldforvalter Wilhelm von Späths levnedsbeskrivelse er, som det fremgår af hans egne ord, udarbejdet i anledning af det ridderkors, han i 1885 efter så mange års tjeneste fik tildelt.¹ Den knappe form vidner ikke om sprudlende fortællelyst, men modsvarer vel udmærket de forestillinger, vore dages læsere nok har, om den pligt- og kongetro embedsmand, hvis karriere tog sin begyndelse under den sene enevælde. Man kan notere sig understregningen af familien von Späths tilknytning til landgrev Wilhelm af Hessen, hvad der ikke mindst i 1885 var naturligt – giveren af ridderkorset var jo landgrevens svigersøn, Christian IX.

Det er altid fristende at prøve at gå bag- om erindringstekster. Hvor nøjagtige er oplysningerne? Er det hele med? Eller er der ting, som af en eller anden grund *ikke* bliver fortalt? Nulevende memoireforfattere bør man naturligvis i rimelig udstrækning lade være i fred, men Wilhelm von Späth, der tog sin afsked i 1889 og døde – mæt af dage, tør man tro – i 1906, ville næppe have haft noget imod, at eftertiden konstaterede, at hans fremstilling på et enkelt punkt har kunnet verificeres og har vist sig at være særdeles pålidelig. Så får det være, at der derved kastes lys over forhold, som den gamle toldforvalter næppe fandt det passende at fortælle om. Først og

fremmest drejer det sig om den ganske uskyldige kendsgerning, at hans første kone, Frederikke von Barner, faktisk var tolderdatter. Det nævnte han ikke, for det var af visse grunde ikke noget at minde eftertiden om. Og dog havde han netop sin daværende forlovede at takke for sin relativt lette adgang til de mange års virke i Toldens tjeneste.

Det står der, som sagt. Sammenhængen er ganske vist kun antydnet, men ellers præcist nok formuleret hos von Späth. Af teksten fremgår, at *da* han blev forlovet med Frederikke von Barner, *så* – og vel derfor – fik han af Christian VIII tilladelse til at søge ind ved toldvæsenet. Baggrunden for dette var temmelig speciel og vil blive søgt oprullet i det følgende.

I første halvdel af 1800-tallet tildeltes alle landofficerer høfligt det lille »von« foran deres efternavn. For en eftertid lyder »von Hansen« måske lettere latterligt, men sådan var det altså dengang, selv når oprindelsen var så borgerlig, som den være kunne. Men for familierne von Späths og von Barners vedkommende var adelskabet et faktum, selv om der var mange led mellem disse slægters repræsentanter i Danmark og de samtidige indehavere af familiebesiddelserne i Nordtyskland.

Reimar Heinrich von Barner (død 1767) kom til Danmark fra Mecklenburg og søn-

nesønnen Tugendreich Julius (1770-1830) blev efter at have tjent kongen som kaptajn i 1809 konsumtionsforvalter i Nykøbing Mors.² Karriereforløbet var særdeles karakteristisk for den tid. Først nogle år i arméen eller flåden, derefter en mere civil beskæftigelse som tolder, postembedsmand, landmåler, brandinspektør eller hvilke embeder, den enevældige majestæt nu fandt det for godt at tildele sine tidligere krigsfolk. Ikke mindst efter Napoleonskrigene havde Frederik VI en sand hærs-kare af forhenværende løjtnanter, kaptajner, majorer, ritmestre, oberstløjtnanter etc. at sørge for.

Der er ingen tvivl om, at konsumtionsforvalter von Barner i Nykøbing på Mors havde tiltænkt i det mindste én af sønnerne en tilsvarende løbebane. Christian Frederik August v. Barner (f. ca. 1802) var egentlig indskrevet på Landkadetakademiet, men økonomien rakte ikke til den påtænkte militære uddannelse, så efter et kortvarigt forsøg i landbruget som avlsforvalter endte denne von Barner foreløbig i Skagen som undertold- og konsumtionsbetjent.

Den ældre søn, Christian Heinrich Julius, (født 1795) blev tilsyneladende med det samme skaffet arbejde som underkonsumtionsbetjent hos faderen i Nykøbing Mors. Han skrev senere selv, at han fra sin tidligste ungdom havde »opofret« sig i dette fag, men jo rigtignok også, at det ikke var en bestilling, som gav ham mere end det tarveligste udkomme. Ikke mindst var det vanskeligt at ernære en familie, og en sådan var han ret hurtigt kommet i besiddelse af. Konen hed Anna Dorothea Christiane von der Maase, toldinspektørdatter fra Nysted – og hun var sandelig også adelig. Den ældste søn blev født i

1817, og datteren Frederikke Marie Caroline Wilhelmine – den senere fru von Späth – kom til verden i 1819. Christian Heinrich Julius von Barner skrev derfor i 1822 en ansøgning til sine foresatte for at bedre sine kår.³

Underbetjente i provinsen blev ansat lokalt efter den stedlige forvalters eller inspektørs indstilling og en efterfølgende godkendelse i Generaltoldkammeret. De mere indtægtsgivende betjentstillinger i de større byer opnåedes derimod kun ved kongelig udnævnelse, først med en sådan var man rigtig embedsmand, hvortil kom, at ikke mindst udsigten til pension var en afgørende fordel.

Christian Heinrich Julius von Barner havde ikke øjeblikkeligt held med sig. I første omgang opnåede han at komme til Frederikshavn, stadig som underbetjent, men i 1827 kom kongens underskrift på en udnævnelse til toldbetjent og visitør ved told- og konsumtionsvæsenet i København. Mand, kone, datter og tre sønner flyttede til hovedstaden, og fem år senere kunne Christian Heinrich Julius endda lægge et godt ord ind for sin bror, underbetjenten i Skagen. Her befandt Christian Frederik August sig nemlig ikke godt i det barske klima. Ikke mindst moderen, nu enke efter konsumtionsforvalteren i Nykøbing Mors, var bekymret for sønnens helbred. Ved fælles anstrengelser og kongelig nåde lykkedes det i 1834 at få Frederik von Barner til Århus – dog fortsat som undertold- og konsumtionsbetjent.⁴ Hans tjenstlige eftermæle blev imidlertid ikke det bedste. Om ham hed det nemlig nogle år senere på den ene side, at han var duelig, men på den anden side, at han var straffet for urigtig bogførsel, og derved ansås han for belastet. Med dette noget tvivlsomme skuds-

mål forlades denne tolder med navnet von Barner.⁵

Det var også i 1834, at der i København skete noget, som helt afgørende ændrede vilkårene for den del af slægten, hvis fremtidsudsigter var afhængige af Christian Heinrich Julius von Barner som familieforsørger. Begivenhedsforløbet, som det senere blev rekonstrueret, var således:

Da toldbetjent Barner den 1. maj 1834 kom ned fra det kvistværrelse, hvor han havde ligget om natten, passerede han køkkenet. Her standsede han op og hældte »et lidet Kræmmerhus Spanskgrønt i den paa Skorstenen staaende Theepotte«. Spanskgrønt er det samme som kobberacetat med den frygtindgydende formel $(\text{CH}_3\text{COO})_2\text{Cu}\cdot\text{H}_2\text{O}$. Af omtalte tepotte plejede både konen, børnene og tjenestepigen hver morgen at skænke sig en kop. Tjenestepigen Karen drak da også en del af det således forgiftede tevand og blev syg af det. Men konen, Anna Dorothea, sporede en tydelig afsmag og spyttede derfor det ud, hun havde fået i munden. Børnene mærkede slet ingen ting, for de fik den dag tilfældigvis mælk i stedet for te og undgik derved »den truende Fare«.

Toldbetjent Christian Heinrich Julius von Barner havde siden svært ved at forklare sin handlemåde. Han kunne simpelt hen ikke gøre rede for sig. Han havde gjort det efter en pludselig tanke, sagde han, og mente vel dermed, at det ikke havde været med overlæg eller velberåd hu. Men benægte sin handling, kunne von Barner ikke, så for så vidt var der tale om en tilståelse.

Dette med utilregnelighed i gerningsøjeblikket faldt det imidlertid lidt vanskeligt at tro på, da efterforskningen viste, at han få dage før denne hændelse havde ud-

spurgt en kollega om forskellige gifte og deres virkemåde. Ved »Landsoverret samt Hof- og Stadsrettens« dom af 11. november 1834 blev han derfor efter Danske Lovs sjette Bog, det sjette Kapitel, Paragraf 22 dømt til at have sit liv forbrudt. Altså dødsdom for attenderet – forsøgt – giftmord. Man konkluderede, at det var konen, han havde prøvet at tage livet af.⁶

På Frederik VI's tid havde der imidlertid forlængst udviklet sig en praksis med en betydelig afstand mellem lovens bogstav og den straf, der, når det kom til stykket, blev fuldbyrdet. Sagen gik naturligvis til øverste instans, Højesteret, og var dommen her blevet den samme, ville kongen under alle omstændigheder have fået det sidste ord, der almindeligvis i et tilfælde som dette ville have resulteret i en benådning til noget mindre drastisk end halshugning. Så vidt kom det slet ikke i denne sag. Højesteretsdommen lød kort og godt på hensættelse i forvaring. På den måde tog man toldbetjent von Barner på ordet med hensyn til en mulig utilregnelighed i gerningsøjeblikket. Der var på den ene side ikke tale om nogen klar tilkendegivelse af skyld, men på den anden side ejheller om frifindelse – det blev blot til forvaring, så manden ikke mere kunne være til fare for sine omgivelser.

Højesteretsdommen forelå den 1. maj 1835, altså præcis på årsdagen for den besynderlige hændelse, og den 5. juli samme år blev Christian Heinrich Julius von Barner afleveret til bevogtning i Stege. Og der placeredes han så i afdelingen for sinds svage i Møns Tugt- og Forbedringshus med nummeret 1430 i institutionens protokol.⁷

Denne hensættelse i dårekisten var på mange måder en problematisk udgang på sagen, både for familien og for myndig-

hederne. Konen og de fire børn stod uden forsørger, men selv om deres tilværelse i den følgende tid ikke kan følges i detaljer, så er der dog vidnesbyrd om, at der var hjælp at hente bl.a. hos toldbetjentens foresatte i Generaltoldkammeret. I øvrigt havde von Barner fra og med 1834 slet ikke været afskediget, men blot suspenderet på halv løn.

Spørgsmålet var herefter, hvordan man kunne få ham sat fra embedet? Og på hvilke betingelser? Skulle han have pension? Det mente man i Generaltoldkammeret og henvendte sig derom til Den kongelige Direktion for den almindelige Pensionskasse. Forslaget gik på 150 rigsbankdaler om året. Det svarede til det beløb, der normalt blev givet i pension til folk i tilsvarende stilling.⁸

Pensionskassedirektionen indtog imidlertid et ganske andet standpunkt. Dens formålsparagraf lød på pensionering af veltjente kongelige embedsmænd og deres trængende efterladte, og set i det lys fandt man ikke von Barner kvalificeret. Det stod man fast på – også efter gentagne henvendelser.⁹

Myndighedernes pensionsstrid kom til at tage sin tid og involverede andre end de nævnte. Enden kunne kun blive en afgørelse hos kongen selv, og det blev en af de vistnok sjældne lejligheder, hvor majestæten traf en enkelt beslutning ved at underskrive hele to resolutioner. På én og samme dag fik Frederik VI forelagt Pensionskassens skriftlige indstilling om, at von Barner af principielle grunde ikke burde have pension, og en tilsvarende fra Generaltoldkammeret, hvorefter man ønskede von Barner afskediget, men tillige tillagt en pension, fordi han ikke kunne siges at være »ikendt straf for den forbrydelse, hvorfor

han blev sigtet« – han var jo kun sat i forvaring.

Kongens afgjorde uenigheden den 26. november 1839, og af ordlyden ses ved denne lejlighed et nyt argument, hvad enten det nu var majestæten eget påfund eller var inspireret af hans nærmeste omgivelser. Generaltoldkammerets indstilling blev uden videre godkendt, og Pensionskassen fik at vide, at vel godtog man deres udmærkede og fornuftige principper, men i dette tilfælde skulle von Barner alligevel have pension, fordi der ikke kunne »lægges ham nogen Embedsførelse til Last«. Altså, eftersom han ikke havde gjort sig skyldig i nogen tjenstlig forseelse, kunne han ikke anses for ukvalificeret til at få pension. En fiks og elegant løsning på *det* problem, som i alt fald, hvad den humanitære side af sagen angik, i sidste øjeblik føjede ekstra godt til Frederik VI's i forvejen så gode eftermæle. Kongen døde af alder og svækkelse præcis på ugedagen derefter, den 3. december 1839.

Nu tog det sin tid at få formaliteterne omkring pensionen ordnet, og først for andet halvår af 1840 finder man von Barners navn på listen. Og så gjaldt pengene jo egentlig slet ikke ham selv. Hans ophold og »pleje« i dårekisten blev finansieret ad anden vej. Det var konen, som nu fik midler til sit og børnenes underhold, og efter hendes død opnåede datteren Frederikke fortsat at nyde godt af disse 150 rigsbankdaler – så længe hun forblev i ugift stand. Man kan da spørge om, hvordan familien klarede sig i den første tid efter afskedigelsen i 1839, og svaret er, at der var »løse« penge at få på anden måde. Sådanne gratialer stod det enhver frit for at søge, og de kunne tillige opnås som regelmæssig understøttelse. Man finder da også både mor og

datter som modtagere af sådanne »nådepenge«.¹⁰

Toldbetjent von Barner var fortsat anbragt i daarekisten, og spørgsmålet måtte før eller siden trænge sig på, hvor længe han egentlig skulle blive siddende dér. Om konen bar nag eller nærrede mindre venlige følelser for sin ulykkelige ægtemand, forlyder der ikke noget om. Det var i alt fald ikke værre, end at man i 1843 fandt hende som indsender af et andragende om, at han nu måtte slippe ud af sin forvaring. Moderen stod som ansøger, men det var Frederikke, der i praksis gik i brechen for sin far. Hun søgte med andragendet i hånden audiens hos Christian VIII.¹¹

Den 29. januar 1843 trådte jomfru Barner ind i audienssalen på Amalienborg og berettede om sin fars skæbne. Måtte han ikke skænkes frihed og få lov til at tage ophold på Møn – altså udenfor dårekisten? Her var det underforstået, at det jo ville være på et sted, hvor han ikke ville kunne gentage sin uheldige handling. Kongen har med vanlig venlighed hørt på den unge dame, og noterede om hændelsen i sin dagbog, herunder at andragendet skulle videresendes til Danske Kancelli.

Frederikke var ufortrøden og fulgte sagen op. Den 2. april nåede hun igen gennem forgemakkets trængsel og ind til den enevældige monark for at erindre om sin fars frigivelse og bad, om moderen måtte beholde den samme årlige understøttelse som hidtil. Det kunne kongen godt stille hende i udsigt, og igen blev Frøken Barner nævnt i hans dagbogsnotater.

Nu har det hverken i samtid eller eftertid været nogen hemmelighed, at Christian den VIII var en endog meget viril herre. Helt ung var han jo ikke længere, men sansen for kvindelig skønhed og kvindeligt sel-

skab var sandelig usvækket. At han ivrigt, men diskret dyrkede andre damer end sin statelige dronning, lagde han selv i sine dagbøger absolut ikke skjul på, og at det gav sig udslag i, hvad man kunne karakterisere som et »parallelt« familieliv, bør heller ikke overraske, selv om det måske er mindre kendt.

Alt dette vedrører sådan set ikke tilfældet Frederikke von Barner, hvor intet tyder på, at interessen var andet end rent platonisk. Men kongen på sin side var altså meget glad for at se på en pæn pige, mens Frederikke helt åbenbart har charmeret ham. Og det har hun jo nok selv været ganske på det rene med.

I øvrigt blev der faktisk med det samme gjort noget for at se på mulighederne for toldbetjent von Barners frigivelse. Fra Danske Kancelli til Direktionen for Tugthuset og fra denne til Tugthusets Inspektion gik der brev. Straffeanstaltens læge, regimentskirurg Mackeprang, attesterede om forhenværende toldbetjent C.H.J. Barners mentale tilstand, at han ikke i den tid, han havde opholdt sig i dårekisten havde vist ringeste tegn til sindssyge, og i tilgift erklærede tugthusets inspektør, at bemeldte Barners forhold i den sidstforløbne tid havde været – som også tidligere – aldeles upåklageligt. Det hjalp altså intet, for Sundhedskollegiet skulle tillige høres. Resultatet af overvejelserne herfra forelå i maj og var negativt. Man mente det ikke forsvarligt at slippe ham fri.¹²

Det fremgår ikke helt klart, hvordan familien har fået besked om det negative udfald. Men det ses tydeligt, at Frederikke ikke gav op. I januar 1844 var hun påny til audiens, og atter er det kongen selv, som er kilde til vor viden. Frøken Barner fik ved denne lejlighed en gratifikation på 30 Rigs-

Frederikke von Barner (1819-56) tegnet i 1844, netop det år, da hun hos kongen gik i forbøn både for sin uheldige far og sin kommende ægtemand. Også tegneren synes at have været betaget af den 25-årige tolderdatter. (Fot. Det kgl. Bibliotek).

Majestæten selv, Christian VIII, ved skrivepulten i sit arbejdsværelse på Amalienborg. Det var antagelig her, han noterede om dagens begivenheder – og altså også om Frederikke von Barner. Kongens egenhændigt førte dagbøger rummer en utrolig mængde oplysninger om stort og småt, om festligheder og dagligdag samt om utallige kendte og ukendte personer i de godt otte år fra december 1839 til januar 1848 – denne, den sidste enevældige monarks regeringstid. En udgivelse af dette spændende materiale er under forberedelse.

bankdaler. En måned efter var hun der igen og Christian VIII noterede, at hun interesserede sig for sin fars skæbne. I marts havde interessen fået et mere konkret sigte, for da bad hun kongen om hjælp til klæder til faderen, og få dage senere fik hun ved årets fjerde audiens tilsagn om 50 rigsbankdaler til understøttelse både til dårekistelemmet på Møn og til sig selv.

Noget tyder derfor på, at Frederikke von Barner på en eller anden måde, direkte eller indirekte var i kontakt med faderen eller i det mindste med vogterne af dårekisten i Stege. Det kan tjene til at forklare de følgende begivenheder. Lige netop i foråret 1844 havde frøken Barner imidlertid også fået andre interesser. Den 14. april 1844 mødte Wilhelm von Späth op hos kongen og forklarede, at han gerne ville danne sig til toldfaget i Kiel, og det noterede kongen sig – bogstaveligt. Ti dage senere var Frederikke der som et søm og forklarede, at hun ønskede at forlove sig med et ungt menneske, nemlig Späth, søn af postmesteren i Kiel, som ville lære toldvæsen sammesteds og som ønskede håb om ansættelse i toldfaget. Kongen sagde da til Frederikke – ifølge hans eget udsagn – at var von Späth duelig, kunne han håbe på ansættelse, men lange forlovelser måtte helst undgås. Såvidt de mere eller mindre faderlige kongeord.

Frederikkes sandsynlige kontakt til Møn er som sagt nok den bedste forklaring på, at det næste initiativ til dårekistelemmets frigivelse kom herfra i juni 1845. Nu havde Christian Heinrich Julius von Barner opholdt sig der i lige knap 10 år – det var længere end mange mentalt normale fanger, som havde fået regulære dødsdomme med efterfølgende benådning. Og der havde

fortsat ikke været mindste tegn til sindsforvirring at spore. Så ville det ikke være passende at løslade ham i anledning af den snarlige årlige fejring af hans majestæts kroningsdag? – sådanne begivenheder brugtes sædvanligvis til at markere, at kongelig nåde også kunne gælde tugthusfanger m.v..

Direktionen for Møns Tugthus ekspederede forslaget videre til Danske Kancelli med den bemærkning, at nu var konen, Anna Dorothea Barner, efter sigende afgået ved døden, så for hende kunne han ikke mere være nogen trussel. Og herefter kørte det store bureaukratiske maskineri med inddragelse af både Sundhedskollegium og Højesteret.¹³

I Sundhedskollegiet var man ikke enige i vurderingen af Barners mentale tilstand. Et mindretal var i tvivl om hans åndsevner og fandt frigivelse aldeles utilrådelig, mens et flertal ikke udelukkede, at han i gerningsøjeblikket havde været ved sine fulde fem. Men, hed det: »Dersom Barner har begået sin forbrydelse i en tilregnelig tilstand, så skønner man ikke, at hans strafskyld kan forandres eller formindskes ved konens tilfældige død flere år efter, og har han begået den i en utilregnelig sindstilstand, så kan der ikke indstæes for et rediciv (tilbagefald) af samme eller en lignende tilstand«. At han i ti år ikke havde vist tegn på sindssyge gav ikke nogen som helst sikkerhed. Hvad dette angik, var alle altså af samme mening. En frigivelse var lige så utilrådelig som to år tidligere.

I Højesteret tilsluttede majoriteten på seks medlemmer sig Sundhedskollegiet, men ville dog lige spørge endnu engang til Barners helbredstilstand, mens minoriteten på fem fandt en løsladelse rimelig, fordi det måtte være tilstrækkeligt, at der ikke

var positive grunde til at frygte et tilbagefald. Man ville dog aldrig kunne operere med fuldstændig vished i den slags mennesskelige anliggender – et sådant krav om konsekvens ville jo ramme enhver, der engang havde gjort sig skyldig i den mindste smule i et anfald af sindsforvirring. Og kunne man i øvrigt ikke løslade ham på den betingelse, at han fortsat var under tilsyn af den lokale øvrighed?

Sundhedskollegiet fik igen det sidste ord. Når man spurgte dem om Barners helbredstilstand og sandsynligheden for tilbagefald, så gik man sådan set ud fra, at han *havde været* afsindig i gerningsøjeblikket. Det kunne muligvis være rigtigt set fra et juridisk synspunkt, sagde de, men var det sandelig ikke fra et lægevidenskabeligt. Og flertallet i Sundhedskollegiet mente rent faktisk ikke, at han havde været afsindig og kunne derfor slet ikke tage stilling til det hypotetiske spørgsmål om tilbagefald. Mindretallet var overbevist om sindssygen, fandt ganske vist ingen positive grunde til at frygte, at den ville vise sig igen, men kunne ikke afvise muligheden.

På denne temmelig forvirrende måde blev et mindretal i Sundhedskollegiet faktisk udslagsgivende. I Danske Kancelli ville man i alt fald ikke selv påtage sig noget ansvar og måtte herefter meddele Møns Tugthus, at C.H.J. Barners løsladelse ikke kunne bevilges. Det var i december 1845.

I den følgende tid var der stille om både Frøken Frederikke og hendes far. Hun kan godt have opgivet håbet efter konstateringen af, at så store anstrengelser ikke havde båret frugt. I kongens dagbøger optræder hun tilsyneladende senest i april 1845, da det kort og godt hedder »Seet F. Barner« – det har antagelig drejet sig om moderens død og muligheden af fortsat at oppebære

faderens pension. Under alle omstændigheder fik Frederikke efterhånden andet at tænke på, eftersom frøken von Barner den 28. maj 1846 i Vor Frelses Kirke på Christianshavn blev til fru von Späth. Det betød blandt andet, at hun flyttede til Holsten og derved langt væk fra både dårekisten på Møn og audiensgemakket på Amalienborg. Familien dukker op en sidste gang i Christians VIII's notater i 1847. Da skrev Wilhelm von Späth til kongen for at meddele ham den sørgelige nyhed, at deres lille søn, Christian Johan Jacob, født den 4. februar, den 13. august samme år var afgået ved døden.

Såvidt Frederikke. I forbifarten er der måske grund til at nævne, hvad der blev af hendes søskende, de tre brødre. Den ældste med det stolte navn Tugendreich Julius Carl Conrad var udlært som urmager og søgte i 1839 forgæves Generaltoldkammeret om at få en ansættelse som undertold- og konsumtionsbetjent i provinsen. Det var svært at finde beskæftigelse, forklarede han, og det sidste livstegn fra denne søn kom i 1845, da han gav afkald på al arv efter moderen til fordel for søsteren Frederikke. Da var han draget til Hamborg i sin søgen efter arbejde. Hvad der siden blev af ham, vides ikke.¹⁴

Den næste bror, Ove Toft Hans Christian var død som femtenårig allerede i 1836, altså to år efter faderens fængsling, mens endelig den tredje, Elias Andreas Martinus, var blevet hjulpet til en officersuddannelse. Han faldt ved Fredericia i 1849.

I dårekisten på Møn sad stadig den forhenværende toldbetjent. Han kom til at sidde under tre forskellige konger. Men i 1849 blæste der nye vinde. Inspektionen for tugthuset forklarede, at nu havde von

Wilhelm von Späth (1818-1906), her toldembedsmanden fotograferet et sted midtvejs i karrieren. (Fot. Det kgl. Bibliotek).

Barner siddet i 14 år uden mindste tegn på sindssvaghed. Kongen – Frederik den VII – havde snart fødselsdag, så nu var der en anledning. Med prisværdig hast har en eller anden i det nye Justitsministerium votet at tage en beslutning. Der forlyder intet om nogen tidsrøvende høringsproces med involvering af diverse sagkundskab. Efter godt og vel en måneds forløb forelå afgørelsen om løsladelse med pligt til at være under et vist tilsyn. Hans nærmeste omgivelser skulle have et vågent øje med ham og uopholdelig gøre anmeldelse, såfremt han måtte vise tegn til sindssygdom, for at der i fornødent fald kunne træffes foranstaltning til hans genindsættelse i dårekisten.¹⁵

Den 9. oktober 1849 kunne Christian Heinrich Julius von Barner forlade dårekisten på Møn. Desværre slipper sporet op her. Det vides ikke, hvor han levede – mere eller mindre lykkeligt – til sine dages ende. Men et eller andet sted og på en eller anden måde opretholdt han livet, for dødsdagen kendes, 12. juni 1860. Dermed overlevede han datteren Frederikke med fire år.

Afsluttende kan om ægteparret von Späth meddeles, at det i den urolige sommer 1848 velsignedes med nok et barn, nemlig Carl Oscar Eugen, navngivet med skandinavisk begejstring. Han kom til at følge traditionen fra både mødrene og fædrene side. Frederikkes anden søn blev sekundløjtnant, gjorde tjeneste i Livgarden og fandt sig siden et embede i en af civiletaterne. Nu var der åbnet en ny mulighed for den officer, der forlod hær eller flåde. Carl von Späth blev trafikassistent i Viborg og sluttede som stationsforstander i Ringkøbing.

Om faderen, tolderen i Kolding, må det noteres, at han sådan set, når alt kommer til alt, godt kan gøres ansvarlig for noget i

retning af en undladelsessynd. Wilhelm von Späth var yderst slægtsbevidst og korresponderede med redaktionen af Dansk Adels Aarbog, som takkede ham for modtagne oplysninger blandt andet om ældre generationer af familien von Späth. Toldforvalteren havde leveret meget mere, end der var brug for til første årgang af årbogen, men man ville arkivere materialet til den dag, der skulle skrives mere udførligt om denne adelige slægt. Det skete først i 1931, og da læser man til sin forbløffelse, at Wilhelm Carl Christian von Späth i 1846 blev gift med Frederikke Marie Caroline Wilhelmine Barner, datter af *Consumptionsforvalter* Christian Henrik Julius Barner. Denne titulering af dårekistelemmet må siges at være ikke så lidt af en tilsnigelse, som en eller anden personalhistoriker bærer sin del af ansvaret for – når nu Wilhelm von Späth ikke gjorde nøjere rede for sin svigerfar, hans løbebane og besynderlige skæbne. Moralen er, at man altså ikke skal tro på alt, hvad man læser, selv i hæderkronede opslagsbøger over blåt blod.¹⁶

NOTER:

1. Rigsarkivet, Personarkiv 2961, Wilhelm v. Späth. Her er det naturligvis kladden, der er bevaret. Imellem navnene Estrup og Waage er et ulæseligt ord indskudt.
2. F.Rusch: Beiträge zur Geschichte der Familie von Barner I, Schwerin, 1910, tavle K, desværre kun med summariske data for de danske grene af familien.
3. Rigsarkivet, Generaltoldkammeret, Embedsansøgninger, C.H.J. Barner.

4. Rigsarkivet, Generaltoldkammeret, Danske Forestillinger, reskript af 6. juni 1827. Det var således på et direkte kongebud, at han flyttedes fra Frederikshavn til København, siden fulgte en bestalling med majestætens underskrift. Vedrørende broderen, se Generaltoldkammeret, Embedsansøgninger, C.F.A. Barner.

5. Overtoldinspektionens »skudsmålsbog« 1841, Told-Skat Museet, se også Dansk Toldhistorie III, side 120 om hans fortsatte held med at holde sig oven vande som forsørger af kone og otte børn.

6. Landsarkivet for Sjælland, dommen refereret i Møns Tugthus nr. 112, Domme med bilag. Paragraf 6,6,2 i Danske Lov lyder: »Hvo som overbevisis at have villet ombragt nogen med Forgift, eller i andre Maader, have forbrut sit Liv«.

7. Landsarkivet for Sjælland, Møns Tugthus nr. 116, Mandtal 1806-51, fol. 136-137.

8. Rigsarkivet, Generaltoldkammeret, Danske Forestillinger 1839 nr. 257 med kongelig resolution af 26. november 1839.

9. Rigsarkivet, Den almindelige Enkekasse, Direktionens Forestillingsprotokol 1835-42, betænkning med kongelig resolution af 26. november 1839.

10. Rigsarkivet, Den almindelige Pensionskasse, Direktionens Forestillingsprotokol, pensionslisten for andet halvår 1840 samt Ekspeditionsprotokol 1841 nr 135, 221 og 334 og 1845 nr 145 og 231. Endvidere Statssekretariatet for Naadessager, Register. Her ses udbetalinger af understøttelse både til fru og frøken Barner.

11. Oplysningerne om audienserne stammer fra kongens egne dag- og audiensbøger, noteret under datoerne 29. januar og 2. april 1843, 14. januar, 14. februar, 13. og 24. marts, 14. og 28 april 1844, 29. april

1845 og senest 15. august 1847. Rigsarkivet, Kongehusarkivet.

12. Rigsarkivet, Danske Kancelli, Sjællandske Justits- og Politidepartement, Brevbog 1843 4. marts og 6. april 1843. Endvidere Landsarkivet for Sjælland, Møns Tugthus nr.5, direktionens kopibog under 10. marts og 24. maj 1843 og nr. 80, inspektionens kopibog under 16. marts 1843. Svaret fra Sundhedskollegiet af 16. maj 1843 er referet i Rigsarkivet, Danske Kancelli, Sjællandske Justits- og Politidepartement, Indlæg til brevbog 1845 nr. 4066.

13. Rigsarkivet, Danske Kancelli, Sjællandske Justits- og Politidepartement, Indlæg til brevbog 1845 nr. 4066 og Landsarkivet for Sjælland, Møns Tugthus nr. 17, referatprotokol under 1845 nr 54 og 139.

14. Rigsarkivet, Generaltoldkammeret, Ansøgninger, T.J.C.C. Barner. Arveafkald i Wilhelm v. Späths privatarkiv, se note 1. I ansøgningen til Generaltoldkammeret betonedede han stærkt, at dette kollegium ved alle lejligheder havde vist ham og hans familie, i særdeleshed hans mor megen »nåde og godhed«.

15. Landsarkivet for Sjælland, Møns Tugthus, nr 80, Inspektionens kopibog 30. august 1849 og nr 37, Direktionens journalsager 5. oktober 1849.

16. Dansk Adels Aarbog årgang 1884 og 1931, i sidstnævnte årgang stamtavlen side 144. I Wilhelm von Späths arkiv – se note 1 – ligger et brev fra genealogen Anders Thiset med tak for modtagne oplysninger. Det er i øvrigt bemærkelsesværdigt, at den gren af familien von Barner, som den uheldige giftmorder tilhørte, slet ikke er optaget i adelsårbogen. Selv fik han ingen efterkommere med dét navn, men broderen i Århus havde mange børn!

Oplevelser og indtryk fra min lange tjeneste ved Haderslev Amtstue

af Mathias Sørensen

Sådan begyndte det

Efter mellemkoleeksamen i 1924 havde jeg endnu ikke opnået at få en læreplads; det var meget vanskeligt dengang – næsten ligesom nu i 1991. Men en dag i februar 1925 kom der en chance i form af en annonce i den stedlige avis »Modersmålet«, hvor en medhjælperstilling ved Haderslev Amtstue var opslået ledig. Jeg lagde billet ind i håb om en gevinst denne gang, og gevinst blev der – ved lidt hjælp udefra.

En redaktionssekretær ved førnævnte avis, den senere redaktør ved Kristeligt Dagblad, Edvard Petersen, som jeg kendte lidt til fra min tid i KFUM, hvor jeg havde min gang i idrætsafdelingen, tilbød på min forespørgsel at »gøre noget for mig« i form af en henvendelse til chefen på Amtstuen, amtsforvalter Waldemar von Haffner.

Der var ca. 40 ansøgere, så det så ud til at være lidt af et lotterispil. »Håbet beskæmmer ingen«! En dag kom der et brev fra »Den kgl. Amtstue«, der havde til huse i Toldbygningen ved havnen, til min adresse Lindedal 21, hvor jeg boede sammen med min mor Amalie Sørensen (1871-1959), der var enke efter min far, smedemester Søren Chr. Sørensen (1872-1918), som havde været indkaldt som tysk soldat under 1. verdenskrig og døde i januar 1918. Jeg skulle nu møde til en samtale med amtsforvalteren, hvor jeg blev spurgt ud om mit hjem, min skolegang under tysk og dansk styre, mine fritidsinteresser o.s.v.

Det sidste kunne jeg supplere med oplysning om, at jeg spillede på KFUM's 1. fodboldhold. Da samtalen med amtsforvalteren var tilendebragt efter, at jeg havde fået en nøje orientering om amtstuens opgaver, sagde von Haffner til mig: »Nu får De et brev fra amtstuen en af dagene, hvori der kommer til at stå, at De er antaget som kontormedhjælper ved Haderslev Amtstue fra 1. marts 1925, og med en månedsløn på 100 kr«.

Jeg spurtede hjem til mor og fortalte hende den glædelige nyhed. Hun var selvfølgelig glad ligesom jeg selv, men var mest imponeret af den store løn, jeg skulle have, hvorefter hun sagde til mig: »Så gir du mig de 75 kr. for kost og logi, resten, 25 kr., kan du så selv forvalte til køb af tøj m.v.«. Og det gjorde jeg så som den lydige søn, jeg var, om end med lidt småknurren ved mig selv.

Den 1. marts 1925

Den længe ventede dag. Forventningsfuld stillede jeg på amtstuen kl. 9 i nyt jakkesæt med slips og blev budt velkommen af amtsforvalteren, der derefter præsenterede mig for mine fremtidige kolleger: en fuldmægtig, en assistent og en kontorist, der alle modtog mig venligt iagttagende. Amtstuens åbningstid var fra 9-12 og 13-15, kontortiden til kl. 16.

At passe åbnings- og lukketid var min opgave, og jeg husker, at navnlig lukketid var vigtig. Fuldmægtigen gav mig besked

om at lukke præcis af hensyn til kasseafstemningen.

Jeg fik anvist min plads ved en stor, høj skrivepult med en bevægelig rund taburet at sidde på. Tabureten kunne skrues op og ned og drejes rundt, men det sidste skulle man ikke gøre alt for tit, for ved den mindste drejning frembragte den en larmende lyd. På en måde var skrivepulten behagelig, for man kunne stå oprejst ved arbejdet; man skulle dog passe på, at papirerne ikke gled på gulvet, selv om der var fastgjort en kant forneden på bordpladen. Assistenten havde i modsætning til kontoristen og medhjælperen en høj firkantet taburet at sidde på, og fuldmægtigen et almindeligt skrivebord og stol. Der skulle da være forskel.

På skrivepulten var anbragt to blækhuse af glas, et med rødt blæk og et med almindeligt blæk, et penneskaf, blyant og viskelæder. Skulle pennen skiftes ud, måtte man bede fuldmægtigen om en ny. Ud mod publikum var der en lang skranke, der var således indrettet, at den nedenunder kunne rumme 20 store hovedbøger indeholdende oplysninger, håndskrevne, om samtlige faste ejendomme i det tidligere Haderslev Amt, herunder vurderingssum til ejendoms- og grundværdi, matrikelnr., areal, ejernes navne samt størrelsen af ejendoms-skatte til stat og amt, samt kontingent til Den alm. Brandforsikring for Landbygninger, der havde en særaftale med staten om opkrævningen.

Kuglepennen dukker op

En ny opfindelse så dagens lys. En smart repræsentant for boghandleren præsen-

tede en kuglepen på kontoret for personalet, prisen var 50 kr. Det lød besnærende ikke at skulle skifte pen ustandselig. Fuldmægtigen forelagde sagen for Amtsforvalteren, der accepterede, men så også mente, at det til gengæld måtte give sig udslag i besparelse på kontorholdskontoen. I begyndelsen gik det udmærket med kuglepenen, men det endte som en skuffelse, for den løb alt for hurtigt tør, og desuden var der noget med, at det, man havde skrevet med kuglepen »falmede« i dagslys. Vi havde købt katten i sækken.

Skrive- og regnemaskine

Al korrespondance var håndskreven, men i 1928 fik amtstuen – i lighed med andre amtstuer – tildelt en skrive- og regnemaskine. Det vakte ikke umiddelbart jubel, snarere tværtimod. Skrivemaskine, det kunne gå an, men hvad skulle vi med en regnemaskine. Sæt, den tæller forkert. Vi var jo vant til hovedregning, og enden blev, at fuldmægtigen meddelte amtsforvalteren, at personalet ikke var interesseret i dette nymodens teknik og foreslog, at amtstuen tilkendegav overfor Skattedepartementet og firmaet Alfred Fischer og Co, København, at regnemaskinen ville blive returneret. Det siger sig selv, at firmaet – og departementet vel i og for sig også – nærmest blev chokeret, hvorefter Skattedepartementet bad firmaet sende en »stafet« til Haderslev Amtstue, og det blev en repræsentant, en i øvrigt meget sympatisk hr. Gervard. Han brugte sin veltalenhed i fuldt flor for ved en demonstration at overbevise os om, hvor nyttig en regnemaskine ville blive i det daglige arbejde. For-

øvrigt meddelte hr. Gervard os, at Haderslev Amtstue var ene af alle amtstuer om denne modvilje overfor regnemaskine.

Og det kunne vi jo ikke stå for, flove, som vi var, beholdt vi maskinen. Senere kunne vi så selv more os over vores stædighed, men sådan er der så meget.

Skrivemaskinen havde ingen af os kendskab til, så vi begyndte selvlært med pegefingern på de enkelte taster og kiggede spændt på resultatet. Det var alligevel fantastisk med den nye teknik.

Telefonen

Jeg var glad for mit nye job og kom godt ud af det med både publikum og kolleger. Efterhånden lærte jeg at passe telefonen, der hang på væggen ved det ene vindue i en fin mahognikasse. Det var mest sagførere, banker, men også mange andre, der ønskede oplysning om ejendomsværdi og grundværdi samt skatteberegning, og så måtte man slæbe en af de store hovedbøger hen i vinduet og balancere med bogen i vindueskarmen.

15.000 skattesedler

To gange om året var jeg i de første år med til i hånden at skrive adresser på 15.000 kuverter og derefter beløb på skattesedler over de såkaldte amtstueskatter af ejendomme i landdistrikterne. Og den dag alt var færdigt til francostempling og skattesedler lagt i kuverter, blev en taxa bestilt til befordring til posthuset. Dagen blev festliggjort ved et fælles kaffebord, hvortil amtsforvalteren havde spenderet kager.

Den relativt pæne håndskrift, jeg endnu

i mit 83nde år har i behold, stammer fra pen- og blækperioden på amtstuen i Toldbygningen.

Den lille gravhund

Min sympatiske chef, von Haffner, havde sit eget kontor på den anden side af amtstuens ekspeditionslokale, på samme side som Toldvæsenet. Egentlig var det upraktisk at være afskåret fra sit personale. Det ændredes, da den nye amtsforvalter, Orla Christensen, tiltrådte den 1.februar 1940. Han indså, at amtstuen og navnlig publikum var bedre tjent med at få kontor i byens centrum, og energisk, som han var, fik han øje på ledige lokaler i Haderslev Banks bygning på 1.sal med balkon ud mod Nørregade og anmodede Skattedepartementet om bemyndigelse til at leje 1.sal til amtstuen. Og sandelig, Departementet sagde »ja«, og kontorerne blev indrettet efter en helt ny model med nyt inventar og et »splitflag«, der prydede balkonen på de særlige flagdage. Det skete altså i efteråret 1940. Jeg husker især, da det tunge pengeskab skulle løftes op ad marmortrapperne, det var banken ikke glad ved. Derfor blev der lavet et arrangement med tømrermester Runge, der lavede et stillads, således at pengeskabet blev løftet fra gaden op over balkonen og ind i lokalet på 1.sal. Det så drabeligt ud og blev overværet af et stort publikum, der spændt fulgte med i begivenheden. Men alt forløb perfekt under politiets opsyn.

Men det var den lille gravhund, jeg kom fra. Her er historien. Amtsforvalter W.v.Haffner havde hver dag sin lille gravhund med på amtstuen, en sød lille hund,

der fik sine hundekiks til bestemte tider inde under bordet i amtsforvalterens kontor. Den var ikke særlig modtagelig for kærtegn fra fremmede personer. En af mine gode kolleger, assistent C.E. Rasmussen, der var en stor hundeven, forsøgte en dag, da han havde et ærinde på amtsforvalterens kontor, at nærme sig hunden under bordet for at klappe den lidt, men det kunne hunden ikke lide, den bed ham let i næsen, og amtsforvalteren morede sig.

Kasseforretninger

Dem var der mange af daglig. I begyndelsen af min tid på amtstuen kunne kun *fuldmægtige* betroes kassererhvervet, kvittere for modtagelsen af skatter eller foretage udbetalinger af f.eks. lotterigevinster fra klasselotteriet m.v.

Assistenten var overdraget stempelsalget og notering i kassebog ved indbetaling af skatter o.l. *Kontorist* V. Gabel og jeg afmærkede i skattehovedbøgerne på de enkelte skattekonti datoen for indbetalingen, den ene satte datostempel i hovedbog, medens den anden afmærkede dateringen rigtighed.

Som yngste mand var jeg »stik-i-rendreng«, og jeg blev efterhånden betroet afsendelse af den daglige post og gik efter lukketid i banken med dagens beholdning af kontanter og checks, og det var ofte mange penge, der skulle indbetales til Nationalbanken gennem Haderslev Bank, den stedlige såkaldte »intradebank«. Pengene var bundtede i sedler på 1, 2, 5, 10, 50 og 100 kr., og jeg husker, hvordan den ferme bankbestyrer Lyck kunne jonglere med pengesedlerne, og han gav altid den sidste seddel i hvert bundt et særligt »smæk« med sin tommel- og langfinger. Senere, da

jeg blev »voksen«, blev jeg også betroet kassererhvervet og stempelsalget og meget andet. Jeg mindes spændingen ved den daglige opgørelse af kassen efter en travl dag; selv en difference på 2 øre kunne godt afstedkomme en større eftersøgning, som først kunne ophøre, når toøren var fundet.

Tiltaleformen mellem kolleger var »De«. Vi kunne ikke drømme om at sige »du«. Amtforvalteren og fuldmægtigen blev tiltalt i tredje person.

»De«-formen beholdt jeg selv overfor alle helt indtil jeg fratrådte i 1977, vel nok til nogens fortrydelse, men jeg holdt på, at den lille distance mellem os var nyttig, og jeg har haft det bedste forhold til alle mine kolleger og de tre chefer, jeg har arbejdet under gennem de mange år.

En lille sang

En gartner fra Haderslev havde ærinde på amtstuen i Nørregade; han havde sin lille datter på fem år med for at hente en gevinst i klasselotteriet. Hans glæde over gevinsten gav sig udtryk i, at han spurgte sin lille datter: »Kan du ikke synge lidt for dem, der sidder her på kontoret, jeg véd, du kan huske et vers fra søndagsskolen. Og sandelig, hun sang, mens alle vi andre lyttede:

Ingen er så tryk i fare
som Guds lille børneskare
fuglen ej i skjul bag løvet
stjernen ej højt over støvet

Ja, hvad man alt kan opleve også på et offentligt kontor. Alle klappede, og en af kontordamerne (dengang var staben af ansatte udvidet betydeligt) tog en bolchedåse frem og sagde på sit sønderjyske mål: »Det skal do ha et styk bom for«.

Sennepsgrosserer

En grosserer von Dippe fra byen, hvis salgsspeciale var »Aga-Sennep«, som var kendt overalt i hver husholdning – i hvert fald i Sønderjylland – var kommet for at betale vægtafgift af motorkøretøjer. Han hørte til det tyske mindretal, en særpræget person, der talte med tysk accent. Jeg sad ved kassen den dag. Alt forløb i bedste forståelse og venlighed, og betalingen skete kontant, og han gik med sine kvitteringer. Men en time efter ringede telefonen; det var grosserer, der ville tale med kassere. »Jeg tror jeg har betalt 100 kr. for meget på amtstuen i »affgift« for mine biler«, sagde han. Det var jo ikke så godt, hvis det var rigtigt, »men«, sagde jeg, »det kan jeg først se, når jeg får gjort kassen op efter lukketid, så skal jeg nok ringe til Dem«. Og det gjorde jeg med en undskyldning, at kassen ved afstemningen viste et overskud på 100 kr., og beløbet kunne han hente på amtstuen næste dag.

Nu var 100 kr. mange penge dengang. Det ville nok svare til 1500-2000 kr. i 1991. Så det var en glad mand, der mødte på amtstuen og modtog de 100 kr. af kassere. Min overraskelse var derfor stor, da han i taknemlighed overrakte mig et glas med »Aga-sennep« og tillige en stor cigar til aftenkaffen. Det var nu ufortjent, for fejlen var min. Kassereren var fløv, men nød begge dele hjemme i familiens skød. Sennep'en kunne jeg jo af gode grunde ikke dele med kollegerne, og cigaren slet ikke. Den ville jeg selv nyde ovenpå »fadæsen«.

Revision

Første Hovedrevisorat, som det hed dengang, kom med års mellemrum på uan-

meldt kasseeftersyn, og så stod alt på den anden ende. Der kom gerne en kontorchef og en fuldmægtig, der med energi endevendte amtstuens bilag, kassebøger, penge- og stempelbeholdning, så alt på kontoret var eet syndigt rod, når de rejste igen efter et par dages stikprøvevis kontrol. Jeg mindes ikke andet gennem alle årene, end at alt som regel var i orden.

Dog, en episode husker jeg tydeligt, da Hovedrevisoratet ved et uanmeldt besøg på amtstuen i Toldbygningen var repræsenteret ved den lille iltre departementschef Klitgaard, der efter visitationen på rejsen hjem til København uheldigvis glemte sin lædermappe med alle papirer og optegnelser fra eftersynet i toget fra Haderslev til Vojens, hvor han skulle skifte til Fredericia. Og dér sad han så og opdagede til sin skræk, at mappen ikke var med. Det var nærmest en katastrofe. Alarmen fik han sat igang på Fredericia Station, og ved hurtig hjælp fra DSB fandt man mappen i toget i Vojens og fik sendt den til København. Katastrofen var afværget.

Foruden Første Hovedrevisorat skulle også – efter en gammel bestemmelse – stiftamtmanden og hans sekretær foretage et årligt, uanmeldt kasseeftersyn. Det gik mere stilfærdigt til og varede som regel højst et par timer med at tælle kassebeholdning, den kontante og indestående på bankkonti samt stempelbeholdningen. I min første tid på amtstuen i Toldbygningen kom stiftamtmand Viggo Haarlov og sidst i Nørregade 30 stiftamtmand Jens Pinholt.

Nyt bogholderi

I 1931 blev der indført nye bestemmelser om amtstuenes bogholderi og regnskab. Det var noget med dobbelt-bogholderi med

debet og kredit, hvad det så var for noget. Ingen kendte noget til det. Amtsforvalteren og fuldmægtigen sad i dagevis ved den høje pult og svedte og skrev efter det prøveeksemplar, Hovedrevisoratet havde indsendt, men få det til at balancere, kunne de ikke. Vi andre blev ikke spurgt eller uddannet, men morede os lidt i smug over de høje herrers anstrengelser.

Da månedens regnskab efter det nye system skulle indsendes med bilag til Første Hovedrevisorat, skete det uden at regnskabet balancerede. Senere kunne alle se, at et kursus i bogføring af statens regnskabsaflæggelse burde have været iværksat for personalet, inden man iscenesatte det nye bogholderi.

En prominent gæst

En dag fik vi fint besøg på amtstuen i Toldbygningen. Det var finansminister C.V. Bramsnæs, der ønskede at se amtstuen og hilse på amtsforvalteren og personalet. Vi var meget beæret over det fornemme besøg. Det eneste konkrete, jeg husker fra den lejlighed var, at jeg ikke kunne lide, at han havde sorte negle. Mærkeligt, at en sådan detaille kan gøre indtryk, så det huskes 60 år efter.

Statens præmieobligationer

Disse blev vedtaget i Folketinget i 1948 til pålydende 50 kr, og afstedkom ofte pudsig episode ved udbetalingen af gevinster, der foregik gennem amtstuen. Således husker jeg fra 1948 en gevinst på 250.000 kr. Den glade vinder, en arbejdsmand fra Haderslev, kunne ikke holde det hemmeligt, og hans arbejdskammerater i et entreprenørfirma anså ham nu for storkapitalist og forlangte ham fjernet fra arbejdspladsen. Chefen måtte derfor – for at undgå ar-

bejdsnedlæggelse – afskedige den gode arbejdsmand.

I sin våde søgte »kapitalisten« nu arbejde i en landkommune, men var der kun kort tid, da rygten nu også var nået derud. Han var nu arbejdsløs. Det endte med, at han rejste til København, hvor han etablerede sig i en cigarforretning. I en radioudsendelse nogle år senere spurgte man nogle af de »store« gevinstmodtagere, og altså også manden fra Haderslev, om det havde været lykken at vinde de mange penge. Jeg hørte ham selv i radioen svare journalisten: »Her går jeg i min lille forretning frem og tilbage som løven i et bur. Jeg ville hellere have beholdt mit arbejde i Haderslev«. Det var altså ikke lykken.

Nogle år senere blev en anden stor gevinst på de røde præmieobligationer udbetalt på amtstuen. Den lød på 400.000 kr. Samtidig skulle en landmand, der stod ved siden af gevinstmodtageren, betale amtstueskatter på ca. 1000 kr, og vi kunne godt se på landmandens ansigtsudtryk, at det irriterede ham at se den anden på udbetalt ca. 350.000 kr på en Nationalbankcheck. Irritationen tog overhånd, han følte sig pludselig så forurettet i forhold til vinderen, at han højlydt gav udtryk for sin harme og sagde til kassereren: »Ved I, hvad I skulle. I sidder bare her og udbetaler så mange penge. I skulle hellere komme ud til os på landet og hjælpe os med at sprede møg«.

Kassereren tog heldigvis situationen roligt og sagde til landmanden: »Min gode mand, det kan vi da ikke allesammen, for hvor skal al møget komme fra«. Alle morede sig, og landmanden betalte sin skat – om ikke med glæde, så dog med et skjult smil.

Misundelsen var også stor i gamle dage.

De store nationale dage

Der var feststemning, når byen fik besøg af Kong Christian X, Dronning Alexandrine samt prinserne Frederik og Knud. Jeg tænker på sådan en dag i 1926, og navnlig i den første tid efter Genforeningen i 1920 var det næsten en årlig begivenhed i Sønderjylland.

Hele byen var på benene. Alle skulle til kongemodtagelse på havnen og se kongeskibet »Dannebrog« lægge til kaj ved 10-tiden.

På første række ved modtagelsen stod byens honoratiores med stiftamtmand Viggo Haarløv i uniform med hvid fjerbusk i spidsen for andre embedsmænd i uniform, af hvem jeg husker civildommer Balthazar-Christensen, politimesteren, amtsforvalter W. von Haffner, skovrider Dalgas med grøn fjerbusk i hatten, byens præster og militærets øverste chefer. Foruden alle dis-

Den sidste arbejdsdag.

se mødte i sort jaket borgmesteren med byrådets medlemmer samt amtsrådet. Og så selvfølgelig skolebørnene, spejderne og tusinde almindelige borgere, der havde mulighed for at stikke af en stund for at nyde det storslåede syn. Efter at stiftamtmanden havde udbragt et nifoldigt »Leve« for Majestæterne, spillede Haderslev frivillige Brandværns orkester med kapelmester Höhn som dirigent den danske nationalsang, og en skov af Dannebrogssflag vinke- de op til kongefamilien.

Tilstømningen til havnen begyndte ret tidligt, nogle passerede amtstuens vinduer allerede ved nitiden, og på amtstuen kunne ingen lade være med at kigge ud af vinduerne og ordnede kun det højst nødvendige med ekspeditioner og telefon.

Men pludselig kom amtsforvalteren lidt over kl. 9 ind ad døren med dagens post. Han var i uniform med guldtresset hat og sabel, og personalet kom på plads i en fart. Om aftenen var der »taffel« om bord på kongeskibet for indbudte gæster fra by og land, herunder en enkelt gang von Haffner. Mange af byens borgere benyttede lejligheden til en spadseretur til havnen for at se »Dannebrog« og gæsternes ankomst. Festligt og folkeligt var de kongeliges besøg.

Tilbageblik

Jeg har været glad og tilfreds i den lange arbejdsperiode, det blev mig forundt at gøre tjeneste ved Haderslev amtstue. Dygtige og gode chefer har jeg haft, tillige med utallige sympatiske kolleger m/k, muntre og skeptiske fra elever til fuldmægtige. Samarbejdet er gået fint, selv om der ind imellem måtte tages afgørende beslutninger, som ikke alle kunne acceptere.

Inde i bladet:

Ove H. Nielsen: En københavnerdrengs liv og levned fra vugge til otium	93
Wilhelm von Späth: Selvbibliografi	107
Anders Monrad Møller: Familierne von Spät og von Barner i Toldens tjeneste – eller en beretning om følgerne af attenderet giftmord	109
Mathias Sørensen: Oplevelser og indtryk fra min lange tjeneste ved Haderslev Amtstue	121

Pengeombytning

I 1995 vil det være 50 år siden, at den såkaldte pengeombytning fandt sted. Det skattemæssige stikord er »Lov om en ekstraordinær Formueopgørelse m.v.«, og det gik først stille, men dernæst meget lidt stille af. Lovforslaget blev fremsat i Folketinget den 20. juli, det var nået gennem udvalg og tre behandlinger i begge ting dagen efter og stadfæstet af kongen den 22. juli. Den såkaldte »kontroldag« faldt allerede den 23de ved døgnets begyndelse. Mange offentligt ansatte blev hentet ind til hjælp ved denne lynaktion, og det må der stadig være nogen, der kan huske.

Det ville være morsomt med førstehåndsideindtryk fra folk, der var med i slutningen af juli og begyndelsen af au-

gust 1945. Kort eller langt, send en beretning til ZISE. Vi kan ikke love at offentliggøre alt, men skal nok bringe det morsomste. Og for ikke blot at opholde sig ved selve gennemførelsesfasen, ville det være meget nyttigt med en faglig redegørelse for denne foranstaltning, der står som en af de mest opsigtsvækkende i nyere dansk skattemæssige historie. Det kunne dreje sig om et eller flere forhold vedrørende denne lov: Den hemmelighedsfulde forberedelse, den ekstraordinære formueopgørelse, Nationalbankens indkaldelse af pengesedler og kontrolforanstaltningerne i den forbindelse, kontrollen med folks bankindestående og med værdipapirer. Mon der findes en eller anden, som kunne føle sig kaldet?

Red.